

بررسی انتقادی دو دهه تحقیق در زمینه نوآوری و خلاقیت در دانش آموزان و دانشجویان: یافته ها و

کاستی ها

دینا یوسفی

کارشناس ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه فرهنگیان، واحد بنت الهدی صدر فردوس

yousefidina@gmail.com

محمد داودی

استادیار آموزش زبان انگلیسی، گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشگاه حکیم سبزواری (نویسنده مسئول)

davoudi2100@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر مروری انتقادی بر دو دهه تحقیق در زمینه نوآوری و خلاقیت در دانش آموزان و دانشجویان در ایران و جهان است که البته به تحقیقات پژوهشگران ایرانی خلاقیت بیشتر توجه شده است. با استفاده از پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، ۲۰۰ اثر پژوهشی چاپ شده شامل مقاله پژوهشی، کتاب، پایان نامه های کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه ها به صورت تصادفی انتخاب و تحلیل محتوا شد. این آثار پژوهشی در بین سال های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ شمسی و ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۱ میلادی در ایران و جهان به چاپ رسیده است. هدف از انجام این پژوهش، بررسی یافته ها و کاستی های پژوهش های صورت گرفته بوده است. یافته های پژوهشی حاکی از تاثیر عواملی چون عواطف و هیجانات، شخصیت، شیوه های تدریس معلمان و استادان، محیط آموزشی، شیوه های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی و تکنولوژی آموزشی است و برخی روش ها و شیوه ها افزایش کمیت و کیفیت خلاقیت فراگیران نظیر روش بارش مغزی، روش بدیعه پردازی، روش حل مسئله، کاربرد هنر در خلاقیت و استفاده از بازی های خاص توسط محققان پیشنهاد شده است. در پایان به کاستی ها و شکاف های پژوهشی خلاقیت اشاره شده است که می تواند برای پژوهشگران آینده حوزه خلاقیت مورد توجه قرار گیرد.

کلید واژه ها: نوآوری، خلاقیت، شیوه های تدریس، بارش مغزی، بدیعه پردازی، حل مسئله، تکنولوژی آموزشی

دارنده مجوز
ISC ۹۶۱۷-۱۲۸۰۲

۱. مقدمه

هر روزه انسان با اطلاعات، چالش‌ها و فن‌آوری‌های جدیدی رو به رو می‌شود. تغییر و تحولات دنیای کنونی به قدری عمیق، گسترده و وسیع اتفاق می‌افتد که در تمام ابعاد زندگی فردی و اجتماعی فرد اثر می‌گذارد. با توجه به سرعت فزاینده تغییرات نیاز به خلاقیت اجتناب‌ناپذیر است (ولی زاده قره قوزلو، عسگری و کلانتری، ۱۳۹۵). وقتی در جهان با مسائل نامتجانس و ناهمگون، منابع محدود و پایان‌یافتنی، سرعت تغییرات و مسائل دیگری از این قبیل مواجه می‌شویم، نیاز به خلاقیت آشکارتر می‌شود. (علاء الدینی و همکاران، ۱۳۹۴). پیشرفت انسان ناشی از تفکر خلاقانه اوست. برای پیشرفت در زمینه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی به افراد خلاق نیازمند است. رشد و تکامل جامعه بشری، بدون خلاقیت و آفرینندگی راه به جایی نمی‌برد (امامی پور و سیف، ۱۳۸۲). نوآوری یکی از ویژگی‌های شاخص افراد جوامع پیشرفته محسوب می‌شود. (نجاتی و شیر علی پور، ۱۳۹۵). امروزه صاحب‌نظران، خلاقیت را دانش بنیادی برای هرگونه تغییر و نوآوری میدانند. (Simons, 1985; Shalley et al., 2004). یکی از چالش‌های جدی و قابل پیش‌بینی بشر در آینده، مسأله میزان بهره‌گیری از ذهنها و شخصیت‌های خلاق در حوزه‌های مختلف علمی، پژوهشی، و فن‌آوران هاست (انصاری، عباسی و گشوارپور، ۱۳۹۵؛ نجاتی و شیر علی پور، ۱۳۹۵؛ هاشمی، صادقی فرد، همتی، ۱۳۹۰)

در وضعیت کنونی، خلاقیت نه یک ضرورت، بلکه شرطی برای بقاست بنابر این لازم است نظام‌های آموزشی بر تربیت و پرورش افرادی تأکید کنند که به حل خلاق مسائل پیش‌بینی‌ناپذیر قادر باشند. (محقق، یعقوبی و قایمی، ۱۳۹۵). مدت هاست ثابت شده که استعداد خلاقیت در نوع بشر به اندازه حافظه عمومیت دارد و می‌توان آن را با کاربرد اصول و تکنیک‌های معینی، با ایجاد طرز فکر‌های جدید، با اجتناب از عادات و عواملی که این استعداد را بلوکه می‌کنند و کاربرد مداوم پرورش داد (Williams, 2004). پس تقویت و پرورش آن یکی از دغدغه‌های نظام‌های تربیتی بوده و هست که نتیجه آن شناسایی روش‌های خلاقیت است. (محقق، یعقوبی و قایمی، ۱۳۹۵)

خلاقیت به عنوان یکی از تظاهرات مهم شناختی تاریخچه‌ای طولانی در روان‌شناسی و تعلیم و تربیت دارد (Runco, 2007). در واقع، خلاقیت یکی از ۹ مهارتی است که باید در دوران دبستان و راهنمایی پرورش یابد (شورای تحول تحصیلی، ۲۰۰۶). بنابر این، یافتن راهکارهایی جدید برای سنجش و افزایش آن می‌تواند حائز اهمیت باشد. (به نقل از علاء الدینی و همکاران، ۱۳۹۴). در سال‌های اخیر شاهد افزایش روزافزون علاقه و تأکید بر آموزش و پرورش خلاق در کشورهای مختلف جهان هستیم. بر همین اساس معلمان و مربیان به اهمیت پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان پی برده‌اند (Craft, 2006; Lin, 2011; Shaheen, 2010) تا آن جایی که برخی از پژوهشگران خلاقیت را یک مهارت حیاتی برای قرن ۲۱ می‌دانند (Craft, 2006). خلاقیت یکی از مهم‌ترین فرآیندهای شناختی انسان است (Sternberg & Lubart, 1999). از حدود سال 1950 به بعد روان‌شناسان دریافته‌اند که هوش و خلاقیت از یک مقوله نبوده، نیاز به شناخت خلاقیت

دارنده مجور ISC
۹۶۱۷-۱۲۸۰۲

احساس و به تدریج تحقیقات گسترده ای در این زمینه آغاز شد (شفای، ۱۳۸۷). تقویت خلاقیت در دوران کودکی در تمام مدت عمر شخص مؤثر است تا آنجا که پیشرفت و توسعه کشورها را نیز تحت تأثیر خود قرار می دهد (کریمی آذری و همکاران، ۱۳۹۵؛ آملی، ۱۳۷۵).

در سال های اخیر در مراکز پژوهشی و هم محافل تربیتی مفهوم آفرینندگی های افراد خلاق مورد بحث و بررسی بوده است و بی تردید پرورش خلاقیت، یکی از مهم ترین هدف های تعلیم و تربیت به شمار می آید (آقازاده، ۱۳۸۲؛ غفوری آثار، میر هاشمی و گنجی، ۱۳۹۵؛ محمدی و دیگران، ۱۳۹۴). دانش آموزان برای رویارویی با تحولات شگفت انگیز هزاره سوم میلادی، باید مهارت های تفکر انتقادی و خلاق خود را به منظور تصمیم گیری مناسب و حل مسائل پیچیده جامعه بهبود بخشند (گنجی و همکاران، ۱۳۸۹). با توجه به این که دانش آموزان و دانشجویان نیروی فکری بالقوه جامعه هستند و سرمایه های عظیمی بابت آموزش آنها صرف می شود، خلاق بودن آنها امری مهم به شمار می آید. (ولی زاده قره قوزلو، عسگری و کلانتری، ۱۳۹۵)

فورد (۲۰۱۰) خلاقیت را یک مهارت می داند که می توان آن را در مدارس آموزش داد و بسیاری از مشکلات جامعه در آینده به وسیله دانش آموزان همین مدارس خلاق، حل خواهد شد. تورنس (۱۹۹۰) ایجاد فرصت برای پرورش خلاقیت برای هر جامعه را امری حیاتی می داند. امروزه در کشورهای توسعه یافته، شکوفایی و پرورش خلاقیت دانش آموزان از مهم ترین هدفهای آموزش و پرورش به شمار می رود. در کشور ما تاکنون به دلایل مختلف، کمتر به پژوهش و بررسی اساسی پرورش خلاقیت دانش آموزان پرداخته شده و در این زمینه برنامه ریزی چندانی نشده است (شریفی و داوری، ۱۳۸۸).

۲. تعاریف خلاقیت:

متخصصان این حوزه خلاقیت را به صورت های متعدد و متنوعی تعریف کرده اند که هر کدام به نوعی بیانگر بعدی از فرآیند مهم خلاقیت است. آزوبیل (۱۹۹۹) خلاقیت را یکی از مبهم ترین و مغشوش ترین اصطلاحات در روان شناسی و تعلیم و تربیت می داند (به نقل از محقق، یعقوبی و قایمی، ۱۳۹۵). روان شناسان و متخصصان علوم رفتاری و تربیتی تا حال نتوانستند تعریف متقن و جامعی برای مفهوم آفرینندگی ارائه دهند، لذا ارائه تعاریف مختلف از مفهوم خلاقیت و ویژگی های افراد خلاق می تواند راهگشا باشد (نجاتی و شیر علی پور، ۱۳۹۵).

گیلفورد (۱۹۷۶) در تعریف خلاقیت آن را مخالف هوش عمومی میداند و معتقد است آنچه آزمونهای هوشی می سنجد تفکر همگرا بوده و تفکر واگرا. وی برای خلاقیت بیشتر به تفکر واگرا اهمیت میدهد. به نظر گیلفورد، تفکر واگرا که مترادف با تفکر خلاق است تفکری

است که در جهات مختلف سوق پیدا میکند. چنین طرز تفکری کمتر به حقایق محدود می شود و تغییر جهت را در حل مسأله مجاز دانسته و در پی راه حل های متفاوت است. بر اساس این نظریه، کسی دارای تفکر واگرا است که با سیالی، انعطاف پذیری، ابتکار و بسط بیشتری فکر (نجاتی و شیر علی پور، ۱۳۹۵). عده ای از پژوهشگران (پیرخائفی، ۱۳۷۶؛ پور فرج عمران، ۱۳۸۷؛ کریمی، ۱۳۹۱؛ مقدم و دیگران، ۱۳۸۷) به تحقیق در باره نوع رابطه بین هوش و انواع آن با خلاقیت و مظاهر آن اهتمام ورزیده اند.

۳. مولفه های خلاقیت

بررسی اجزای خلاقیت روشن می کند که خلاقیت یک ویژگی ثابت شخصیتی نیست که بدون هیچ تغییری و تحول در وجود انسان نهفته باشد بلکه از جمله مواردی است که کاملاً تحت تأثیر عوامل یا موانعی تقویت یا تضعیف و حتی نابود می شود (کریمی آذری و همکاران، ۱۳۹۵). استرنبرگ و لوبارت (۱۹۹۳) معتقد است که خلاقیت پدیده ای کاملاً "چند وجهی است که در آن سبک تفکر، شخصیت، انگیزش و بافت های محیطی تأثیر دارند. مطالعه درباره خلاقیت، به عنوان یکی از مهم ترین ابعاد شناختی شخصیت، بدون توجه به شخصیت و عوامل تأثیرگذار بر آن نابسند خواهد بود (بیتی، فارنهام و سافولینا، ۲۰۱۰). آیزنک (۱۹۹۳) خلاقیت را وابسته به سه عامل شناخت، محیط و شخصیت می داند. تورنس (۲۰۰۲) خلاقیت را به طور خلاصه متشکل از چهار عامل اصلی می داند. این عوامل عبارتند از: ۱ - سیالی یا تولید ایده های فراوان ۲ - ابتکار یا استعداد تولید ایده های بدیع، غیرعادی و تازه ۳ - انعطاف پذیری؛ یعنی توانایی تولید ایده های گوناگون ۴ - بسط یا توانایی توجه به جزئیات.

یافته های جهانیان (۱۳۹۵) در باره عوامل مؤثر بر پرورش خلاقیت دانش آموزان نشان داد که عوامل مؤثر در پرورش خلاقیت دانش آموزان مدارس ابتدایی عبارتند از: رفتار معلم در کلاس درس، دارای ۱۴ مؤلفه، پشتکار دانش آموز، دارای ۱۲ مؤلفه، علاقه دانش آموزان، دارای ۱۰ مؤلفه، روش های تدریس، دارای ۵ مؤلفه، محتوای آموزش، دارای ۶ مؤلفه، آموزش خلاقیت، دارای ۱۸ مؤلفه، فرهنگ و روابط اجتماعی، خانواده دارای ۱۴ مؤلفه، روابط انسانی معلم در کلاس درس، دارای ۱۰ مؤلفه، رفتار خانواده، دارای ۴ مؤلفه و محیط آموزش، دارای ۱۲ مؤلفه است.

۴. عوامل مؤثر بر خلاقیت

تاکنون تحقیقات بسیار پیرامون عوامل تأثیرگذار بر خلاقیت انجام شده است. به نظر بعضی از صاحب نظران، به طور کلی مجموعه ای از عوامل شناختی (مانند هوش و استعداد)، متغیرهای محیطی (مثل عوامل سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی) و متغیرهای شخصیتی (چون انگیزه درونی، ویژگی های خود رهبری یا دگر رهبری و ...) بر خلاقیت مؤثر است (قاسمی و اقلیدس، ۱۳۸۴).

۴.۱ عواطف و هیجان ها

خلاقیت یکی از توانایی های شناختی آدمی است و قاعدتاً از یک سبک شناختی متأثر می شود. رابطه دو جانبه ای بین خلق و شناخت وجود دارد؛ همان گونه که نحوه تفکر ما در شکل گیری حالات هیجانی نقش دارند حالات خلقی و عاطفی نیز بر فرایندهای شناختی تأثیر می گذارد. (ولی زاده قره قوزلو، عسگری و کلانتری، ۱۳۹۵). در طی دهه گذشته، پژوهش های متعددی کوشش کرده اند تا نقش هیجان را بر خلاقیت بررسی کنند (Mayer et al., 1999). باور متخصصان تعلیم و تربیت بر این است که خلاقیت رابطه قوی با احساسات و عواطف و تجارب شخصی و اجتماعی دارد (Vygotsky, 2004).

تغییرات جزئی در حالت های عاطفی انسان می تواند تأثیر آشکاری بر محتوا و نحوه تفکر وی بگذارد (جیمز، کلارک و کروپانزانو، ۱۹۹۹). شواهد قابل ملاحظه ای وجود دارند (امیری و پرتابیان، ۱۳۹۵؛ پور فرج عمران، ۱۳۸۷؛ هاشمی، ۱۳۸۸؛ نوفرستی و معین الغربائی، ۱۳۸۹) که نشان می دهند رابطه دو جانبه ای بین خلق و شناخت وجود دارد. همانگونه که نحوه تفکر ما در شکل گیری حالات هیجانی نقش دارند، حالات خلقی و عاطفی نیز بر فرایندهای شناختی تأثیر می گذارد (احمدیان، ۱۳۸۸؛ ابراهیمی، ۱۳۸۴؛ ابطحی و ندری، ۱۳۹۰؛ صبری، البرزی و بهرامی، ۱۳۹۲). بسیاری از فرآیندهای شناختی نظیر توجه، یادگیری، حافظه، تفکر خلاق، قضاوت، استنباط و تفسیر از حالات خلقی ما تأثیر می پذیرد. (ابراهیمی، ۱۳۸۴؛ ولی زاده قره قوزلو، عسگری و کلانتری، ۱۳۹۵). نتایج حاصل از تحلیل کواریانس نشان داد که آموزش روش های القاء خلق (خلق مثبت) بر خلاقیت سیالی کلامی و انعطاف پذیری دانشجویان تأثیر داشته و باعث افزایش نمرات خلاقیت آنها شد و ارتباط معناداری بین روش القاء خلق و خلاقیت سیالی کلامی و انعطاف پذیری وجود داشت. (ولی زاده قره قوزلو، عسگری و کلانتری، ۱۳۹۵).

فرا تحلیل انجام شده توسط نیجستاد و همکاران (۲۰۱۰) نشان داد که حالات مثبت عاطفی باعث ایجاد خلاقیت می شوند ولی حالات خنثی و یا منفی عاطفی بازدارنده خلاقیت هستند. رهنما و عبدالملکی (۱۳۸۸) یکی از راه تسریع خلاقیت در بین افراد را استفاده از هوش هیجانی می داند. جاویدی کلاته آبادی (۱۳۷۳) در بررسی رابطه جو عاطفی خانواده با خلاقیت کودکان نشان داد که بین جو عاطفی خانواده و خلاقیت دانش آموزان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

نتایج پژوهش انجام گرفته توسط فیروزی و کرمی (۱۳۹۵) نشان داد خلاقیت تحت تأثیر هوش هیجانی و سرمایه اجتماعی قرار دارد. از بین مؤلفه های هوش هیجانی، خودآگاهی، خود انگیزشی، خود مدیریتی و مهارت اجتماعی به صورت مثبت اثر مستقیم و غیر مستقیم بر خلاقیت دارند. همچنین ابعاد ارتباطی، شناختی و ساختاری و ساختاری سرمایه اجتماعی اثر مستقیم مثبت بر خلاقیت دارند. نتایج تحقیق غفوری آثار، میرهاشمی و گنجی (۱۳۹۵) نشان داد هوش هیجانی با خلاقیت رابطه مثبت معنادار دارد و از ابعاد ویژگی های شخصیتی، برون گرایی و انعطاف پذیری با خلاقیت رابطه مثبت معنادار دارد و روان نژندی با خلاقیت رابطه منفی و معنادار دارد و ابعاد دلپذیر بودن و مسئولیت پذیری با خلاقیت رابطه وجود ندارد.

۴,۲ شخصیت

شریفی (۱۳۸۳) در بررسی رابطه خلاقیت و ویژگی های شخصیتی دانش آموزان نشان داد که میان عامل شخصیتی از جمله انعطاف پذیری و خلاقیت دانش آموزان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. تارنگ و تقوی (۱۳۸۷) به بررسی رابطه خلاقیت و تیپ شخصیتی در دانشجویان دختر و پسر پرداختند. نتایج پژوهش جوکار و البرزی (۱۳۸۹) نشان داد که پنج عامل شخصیتی پیش بینی کننده مثبت و منفی خلاقیت است. خسروانی و گیلانی (۱۳۸۶) نیز نقش پنج عامل شخصیت در خلاقیت را مورد بررسی قرار دادند. سورگی (۱۳۷۵) به مقایسه شخصیتی دانش آموزان خلاق و غیر خلاق مراکز استعدادهای درخشان تهران پرداختند. حقیقت (۱۳۷۷) به بررسی ویژگی های شخصیتی دانش آموزان خلاق و تعیین رابطه بین خلاقیت و پیشرفت تحصیلی پرداخت. ابطحی و ندری (۱۳۹۰)، ناصری (۱۳۷۷) و نقش و دیگران (۱۳۹۵) نیز عوامل و مؤلفه های شخصیتی را در خلاقیت دانش آموزان و دانشجویان اثرگذار و حائز اهمیت برشمرده اند.

۴,۳ انگیزش

انگیزش از مهم ترین عناصر خلاقیت در هر نوع محیط آموزشی است که حیطة وسیعی را در آموزش و پرورش در بر گرفته است (البرزی و رضویه (۱۳۹۰). این انگیزه برای خلاقیت آن قدر نادیده گرفته شده که می توان آن را حلقه مفقود خلاقیت دانست (غفوری آثار، میر هاشمی و گنجی، ۱۳۹۵). انگیزش سطح فعالیت و انرژی افراد را افزایش می دهد، آنها را به طرف اهداف خاصی جهت داده و فعالیت های ویژه ای را موجب می شود. انگیزش مانند آمادگی های ذهنی یا رفتار های ورودی، یک پیش نیاز یادگیری به حساب می آید و تأثیر آن بر یادگیری کاملاً آشکار است (احمدی و شوبو، ۱۳۹۱). انگیزش پیشرفت خلاقیت را افزایش می دهد در حالی که انگیزش بیرونی، مثل انتظار پاداش، عملکرد فرد را در تکالیف اجباری افزایش می دهد اما عملکرد فرد را در تکالیف اکتشافی افزایش نمی دهد و خلاقیت هم به عنوان یک فعالیت اکتشافی محسوب می شود (پنتریچ و شانگ، ۱۹۶۸).

دارنده مجوز
ISC
۹۶۱۷-۱۲۸۰۲

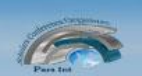
شکرکن و همکاران (۱۳۸۱) به بررسی رابطه ساده و چندگانه خلاقیت، انگیزش پیشرفت و عزت نفس با کارآفرینی در دانشجویان پرداختند و یافته های این پژوهش حاکی از وجود ارتباط بین سه مولفه یاد شده بود. غفوری آثار، میر هاشمی و گنجی (۱۳۹۵) به بررسی سهم هوش هیجانی، ویژگی های شخصیتی و عوامل جمعیتی با میانجی گری انگیزش پیشرفت در تبیین خلاقیت دانش آموزان دوره متوسطه پرداخت و نتایج نشان داد که بین خلاقیت و انگیزه پیشرفت رابطه مثبت معنادار وجود دارد.

۴،۴ روش تدریس معلمان

برخی از پژوهش گران حوزه خلاقیت به بررسی رابطه و تاثیر شیوه ها یا الگو های تدریس بر خلاقیت پرداخته اند (برای مثال، حسینی، ۱۳۸۵؛ نیک نشان و دیگران، ۱۳۸۹؛ جبلی آده و سبحانی، ۱۳۹۱). نتایج تحقیق محبی امین و ربیعی (۱۳۹۴) نشان داد که خلاقیت یک هنجار مرسوم در فرهنگ تدریس تلقی نمی شود. در این رابطه برخی از عوامل مثل باورهای ذهنی استاد در باره دانشجو، تدریس، یادگیری، ارزشیابی و ارتباط با دانشجو و همچنین عوامل مربوط به ویژگی های دانشجو مثل وابستگی به استاد به هنجار نبودن تدریس خلاق منجر شده است. نتایج تحقیق شیخ محسنی (به نقل از رسولی و عیسی مراد، ۱۳۹۵) که به بررسی تأثیر روش تدریس فعال و روش تدریس سنتی در درس علوم برخلاقیت و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان پرداخت، نشان داد که روش تدریس فعال بر پیشرفت تحصیلی درس علوم مؤثرتر از روش تدریس سنتی است و همچنین روش تدریس فعال برخلاقیت مؤثرتر از روش تدریس سنتی است.

چراغ چشم (۱۳۸۶) تأثیر شیوه های تدریس مبتنی بر تکنیک های خلاقیت در آموزش و یادگیری دانش آموزان را بررسی نموده است و یافته ها نشان داده است که معلم به عنوان ایجاد کننده شرایط و تسهیل کننده یادگیری دانش آموزان می تواند طریق نوگرایی، انعطاف پذیری، عدم اجبار دانش آموزان به حفظ و انباشت ذهنی، شوخ طبعی، پرهیز از راهبردها و روش های قالبی آموزش، زمینه ساز ابراز وجود دانش آموزان و افزایش اعتماد به نفس آنان و تحریک حس کنجکاوی و توأم ساختن آموزش با پژوهش به آموزش خلاق و پرورش خلاقیت در کودکان و نوجوانان بپردازد.

وکیلی و امینی (۱۳۸۹) در تحقیقات خویش نشان دادند که بین روش تدریس، محتوای کتب و استفاده معلمان و دانش آموزان از مواد و وسایل آموزشی درسی با شکوفایی خلاقیت دانش آموزان دوره ابتدایی رابطه وجود دارد. پورسلیم، زمانی و منافی (۱۳۹۳) در پژوهشی به بررسی تأثیر یادگیری به شیوه مشارکتی در تفکر خلاق دانش آموزان پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد یادگیری مشارکتی در میان دانش آموزان منجر به افزایش خلاقیت شده است.

۴,۵ آموزش خلاقیت

در پژوهش های بررسی شده مربوط به خلاقیت و فرآیندها و مولفه های آن، بیشترین حجم تحقیق در زمینه تاثیر آموزش های گوناگون خلاقیت است (احراری، ۱۳۹۱؛ افروز، یزدان پناه و کریمیان، ۱۳۹۱؛ آقازاده، ۱۳۸۲؛ افضل خانی و دیگران، ۱۳۸۹؛ پیرخائفی و دیگران، ۱۳۸۷؛ جهانی، ۱۳۸۵؛ حسینی، ۱۳۷۶؛ خلعتبری، ۱۳۹۴؛ سلیمانی، ۱۳۸۱؛ شاه علی زاده، دهقانی و دهقانزاده، ۱۳۹۳؛ عبدوس، ۱۳۸۰، عرب زاده و کدیور، ۱۳۹۰؛ عسگری، ۱۳۸۶؛ قاسمی و جهانی، ۱۸۸۹؛ قدم پور، یوسف وند و رادمهر، ۱۳۹۵؛ قلتاش، اوجی نژاد و برزگر، ۱۳۸۹؛ کلوانی، ۱۳۹۱؛ محمد زاده، خسروی و بلوچی، ۱۳۹۱؛ مرتضوی مهران، ۱۳۹۰؛ منطقی، ۱۳۹۱؛ نادری و دیگران، ۱۳۹۱، نیک نشان و دیگران، ۱۳۸۹) که بیان یافته و نتایج تحقیقات آن ها خارج از حوصله این مقاله است لذا به چند مورد از آن ها اشاره می شود.

حسینی (۱۳۸۶) به بررسی تاثیر برنامه آموزش خلاقیت معلمان بر خلاقیت و پیشرفت تحصیلی و خودپنداره دانش آموزان پرداخت. نتایج تحقیق حاکی از تاثیر برنامه آموزش خلاقیت معلمان بر افزایش خلاقیت دانش آموزان بود. (محبی امین و ربیعی، ۱۳۹۴). پژوهش افشار کهن و عصاره (۱۳۹۰) نیز تاثیر آموزش خلاقیت به معلمان بر خلاقیت دانش آموزان پایه اول ابتدایی را نشان داده است. شریفی و داوری (۱۳۸۸) تاثیر سه روش پرورش خلاقیت در افزایش خلاقیت دانش آموزان پایه دوم راهنمایی را مقایسه کرده اند. نتایج پژوهش آن ها نشان داد که آموزش خلاقیت، صرف نظر از شیوه آموزش، به رشد و پرورش خلاقیت دانش آموزان کمک می کند.

میرکمالی و خورشیدی (۱۳۸۸) نشان دادند که آموزش خلاقیت و محتوای درس، فرهنگ و روابط اجتماعی خانواده، رفتار معلم در کلاس، محیط آموزش، پشتکار دانش آموز، حاکمیت روابط انسانی معلم در کلاس درس، علاقه مندی دانش آموز، رفتار خانواده، روش های تدریس، مهمترین عوامل موثر در پرورش خلاقیت دانش آموزان است. (جهانیان، ۱۳۹۵). فرج اللهی، موسوی و تاجی پروانه (۱۳۸۹) نشان دادند که راه کارهای پرورش خلاقیت دانش آموزان عبارتند از آموزش خود راهبری به دانش آموزان؛ توجه به جنبه های عاطفی آموزش؛ استقلال اجتماعی خانواده؛ تقویت خود ارزیابی در دانش آموزان؛ تلاش خانواده برای دادن استقلال عمل به دانش آموزان است.

۴,۶ محیط آموزشی

دارنده مجوز
ISC ۹۶۱۷۰-۱۲۸۰۲

در میان پژوهشگران ایرانی خلاقیت، برخی به رابطه بین محیط آموزشی مدارس یا دانشگاه ها و جو حاکم بر آن و خلاقیت دانش آموزان، دانشجویان، معلمان و حتی مدیران آموزشی پرداخته اند. امینی بیدختب، حمزئیان و صابغیان (۱۳۸۸)، باقری و عظمتی (۱۳۹۰)، بیسادی، مظفر و حسینی (۱۳۹۳)، پورطهماسی، تاجور و سید کلان (۱۳۸۹)، جهانیان و شایسته (۱۳۹۲)، صادق صابری، قدرجانی و حاجیان (۱۳۹۵)، قره خانی، الیاسی و فولادی (۱۳۹۲)، مظفر و دیگران (۱۳۸۶)، مفتخری، جلالی و دودانگی (۱۳۹۴) و مهدوی نژاد، مهدوی نژاد و سیلوایه (۱۳۹۲) از آن دسته اند.

تورنس (۱۹۹۰) ضمن انتقاد از آموزش و پرورش سنتی، بر اهمیت تغییر و تحول برنامه های سنتی و هدایت آموزش به سمت برنامه های خلاق تأکید می ورزد. او معتقد است که برای تحقق بخشیدن به این موضوع باید به غنی سازی محیط آموزشی و ارائه برنامه خلاق پرداخت. یکی از روش های ارتقاء خلاقیت، بهره گیری از تأثیر مثبت محیط طبیعی یا مصنوعی، در بروز و افزایش خلاقیت است. ادبیات موضوع نشان میدهد که فضا و محیط دربروز خلاقیت و کیفیت رشد آن مؤثر است (کریمی آذری و همکاران، ۱۳۹۵). یافته ای نیوتن و دانکین (۲۰۱۱) بیانگر این است که محیط های آموزشی برانگیزاننده خلاقیت، باعث افزایش قدرت ایده پردازی و اعتماد به نفس می شوند.

یادگیری متأثر از محیط اطراف است که این محیط ها خود از عناصری تشکیل خواهند شد که دارای ویژگیها و کیفیت های گوناگونی بوده و در ارتباط با یکدیگر معنادار میشوند و سبب ارتقاء خلاقیت در دانش آموزان میشوند (عظمتی و همکاران، ۱۳۹۵). نتایج تحقیق ملکی آوارسین و همکاران (۱۳۹۴) نشان داد که میزان گرایش دانش آموزان دختر به تفکر انتقادی، خلاقیت و نوآوری بر اساس جو اجتماعی باز و بسته متفاوت است که از میان متغیرهای فوق، جو اجتماعی باز مدارس بیشترین تاثیر را بر گرایش به خلاقیت دانش آموزان دختر داشته است.

۴،۷ ارزشیابی

یافته های موسوی و مقامی (۱۳۹۱) نشان می دهد که به کارگیری روش های جدید و متنوع ارزشیابی منجر به افزایش عملکرد تحصیلی و نگرش دانش آموزان مقطع دبستان نسبت به خلاقیت شده است. فراتحلیل صورت گرفته توسط عنایتی و عابدی (۱۳۹۵) نشان داد که برای پرورش خلاقیت دانش آموزان باید از روش های ارزشیابی نوین (توصیفی و کیفی) استفاده کرد، روش های تدریس فعال و مشارکتی را به جای شیوه های سنتی تدریس به کار برد و به پرورش خلاقیت معلمان پرداخت. عابدی (۱۳۷۲) نیز شیوه ارزشیابی معلمان و استادان را در کمیت و کیفیت بروز خلاقیت فراگیران اثر گذار می داند.

۵. موانع خلاقیت

دارنده مجوز
ISC ۹۶۱۷۰-۱۲۸۰۲

یوسفی افراشته (۱۳۸۸) موانع انگیزشی معلمان، ساختار و محتوای آموزشی، لوازم و تجهیزات آموزشی مورد استفاده را از موانع پرورش خلاقیت بر شمرده است. وکیلی و امینی (۱۳۸۹) در بررسی موانع آموزشی شکوفایی خلاقیت دانش آموزان دریافتند که بین تدریس معلم، محتوای کتب درسی و استفاده معلمان و دانش آموزان از مواد و وسایل آموزشی با شکوفایی خلاقیت دانش آموزان رابطه وجود دارد. کاظمی و جعفری (۱۳۸۷) از جمله پژوهشگرانی است که به موانع و عوامل بازدارنده خلاقیت پرداخته و آن را مورد تحقیق قرار داده است.

۶. روش های افزایش خلاقیت

۶.۱ روش آموزش بارش مغزی

در پژوهش گنجی، شریفی و میر هاشمی (۱۳۸۹) یافته ها نشان داد که روش بارش مغزی در افزایش خلاقیت دانش آموزان موثر است. ثانی (۱۳۸۰) در مطالعه ای شبه تجربی با استفاده از الگوی تدریس بدیعه پردازی و شیوه بارش مغزی از طریق نوشتن انشاء با طرح موضوعات ابتکاری، به این نتیجه میرسد که خلاقیت و پیشرفت تحصیلی در دانش آموزان، افزایش یافته است. دارستانی (۱۳۸۶) با استفاده از دو روش تدریس بارش مغزی و روش تدریس حل مسئله، به این نتیجه میرسد که روش بارش مغزی در پرورش خلاقیت نسبت به سایر روشها برتری دارد. نصر اصفهانی (۱۳۸۷) طی تحقیقی تحت عنوان تأثیر شیوه های گوناگون آموزش بر خلاقیت، به تأثیر مثبت روش فعال بارش مغزی بر خلاقیت دانش آموزان رسیده است.

عسگری (۱۳۸۶) به بررسی تأثیر روش ها و آموزش خلاقیت بر میزان خلاقیت دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی پرداخته است و نتایج این پژوهش نشان داده است که روش های آموزش بارش مغزی، مهارت های پژوهشی، مطالعه خلاق، تدریس فعال، آشنا کردن معلمان با خلاقیت و ارزش و اهمیت آن و استفاده از برنامه های انعطاف پذیر در کلاس، بر خلاقیت دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی تأثیر مثبت داشته است. گنجی، شریفی و میر هاشمی (۱۳۸۹) اثر روش بارش مغزی در افزایش خلاقیت دانش آموزان را بررسی کردند که نتایج این پژوهش نشان داد که روش بارش مغزی در افزایش خلاقیت گروه های آزمایش دختر و پسر مؤثر بوده است. یافته های پژوهشی احمدی و صمدی (۱۳۹۳) و احمدی و نوروزی (۱۳۹۱) نیز حاکی از موفقیت روش بارش مغزی در افزایش خلاقیت فراگیران است.

۶.۲ روش تدریس بدیعه پردازی

روش تدریس بدیعه پردازی از روشهای پرورش خلاقیت محسوب میشود که به وسیله ویلیام جی جی گوردن و همکارانش (۱۹۶۱) ابداع شد. هدف روش بدیعه پردازی افزایش تفکر خلاق و مشکل گشایی در مواقع خاص، بر هم زدن سنت های متداول و گسترش افق های فردی و اجتماعی در دانش آموزان است. معلم سوالاتی از دانش آموزان می نماید، ولی پاسخ دانش آموزان کاملاً باز است و معلم بایستی

کمک کند تا شاگردان تفکر خود را بسط دهند. این روش باعث رشد خلاقیت و نوآوری، همبستگی گروهی و برهم زدن سنت ها میشود. روش بدیعه پردازی به منظور افزایش خلاقیت افراد و گروه ها تدوین یافته است. مشارکت شاگردان در تجربه بدیعه پردازی موجب ایجاد احساس روابط اجتماعی در بین آنها میشود و در آموزش درسی تمام رشته های تحصیلی کاربرد دارد (رسولی و عیسی مراد، ۱۳۹۵).

روش بدیعه پردازی در بردارنده ارزش های آموزشی و پرورشی زیادی است. فنون آموزش خاصی که گوردن به وجود آورد، مبتنی بر این اعتقاد است که می توان فرایند خلاقیت را با دیگران مبادله کرد و میتوان آن را با مهارت آموزی مستقیم، توسعه داد. قوشلی (۱۳۸۴) به مقایسه تأثیر روش تدریس بدیعه پردازی با روش تدریس سنتی بر خلاقیت عمومی و خلاقیت نوشتاری دانش آموزان پرداخت. نتایج نشان داد که گروه آزمایش در مقایسه با گروه کنترل، رشد بالاتری در خلاقیت نوشتاری و خلاقیت عمومی داشتند. نتایج حاصل از پژوهش رسولی و عیسی مراد (۱۳۹۵) نشان داد که روش تدریس فعال بدیعه پردازی بر خلاقیت و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان مؤثر بوده است و همچنین بین گروه آزمایش و گواه در آزمون خلاقیت و پیشرفت تحصیلی تفاوت معناداری مشاهده شد.

زارعی زوارکی، نوروزی و صفوی (۱۳۹۱) نشان دادند که یکی از راه های پرورش تفکر خلاق و ارتقاء یادگیری و یادداری در دانش آموزان، روش تدریس بدیعه پردازی است زیرا این روش می تواند به طور مستقیم باعث رشد تفکر خلاق در دانش آموزان شود. پژوهش های انجام شده توسط عصاره و همکاران (۱۳۹۳)، ثانی (۱۳۸۰)، دستجردی (۱۳۸۰) مومنی مهمویی و اوجی نژاد (۱۳۸۹) و ... نشان می دهد که روش بدیعه پردازی باعث افزایش میزان مولفه های خلاقیت (سیالی، ابتکار، بسط و انعطاف پذیری) دانش آموزان شده است. اوجی نژاد (۱۳۸۳، ۱۳۸۹)، مومنی مهمویی و اوجی نژاد (۱۳۸۹) و نیوشا، پاکدامن و حسینی (۱۳۹۳) از دیگر تحقیقات انجام گرفته است که تأثیر روش تدریس بدیعه پردازی را در بهبود خلاقیت دانش آموزان گزارش کرده اند.

۳،۶ روش حل مسئله

یکی دیگر از حوزه های پژوهشی مورد علاقه پژوهشگران خلاقیت، نقش آموزش و تدریس در قالب حل مسئله در ایجاد و بهبود خلاقیت فراگیران است. یافته های پژوهش گرانی نظیر امیری و نوروزی (۱۳۹۱)؛ برون و دیگران (۱۳۹۲)؛ بیگلری (۱۳۸۶)؛ حیدری فارفار (۱۳۸۵)؛ دمیرچی و وفایی (۱۳۸۰)؛ زارع، پیرخانی و مبینی (۱۳۸۹) و شکوهی امیرآبادی (۱۳۹۵) بر تأثیر مثبت روش حل مسئله بر افزایش میزان خلاقیت فراگیران

صححه می گذارد. مقامی (۱۳۸۶) در بررسی تاثیر روش آموزش مساله محور بر افزایش خلاقیت دانش آموزان، نشان داد که بین آموزش مساله محور و رشد خلاقیت دانش آموزان رابطه معناداری وجود دارد. حمیدی (۱۳۹۰) و فتحی آذر (۱۳۹۰) در تحقیقاتی به بررسی تأثیر روش فعال حل مسئله بر افزایش خلاقیت، خاطرنشان کردند که تدریس به روش فعال حل مسئله بر افزایش خلاقیت مؤثر است.

۶،۴ آموزش هنر

یافته ای نیوتن و دانکین (۲۰۱۱) ضمن اینکه مؤید تأثیر هنر بر خلاقیت است. نتایج تحقیق گریسون (۲۰۱۱) نشان می دهد که این قابلیت در هنرهای تصویری وجود دارد که به عنوان موتور محرکی برای هدایت مسیر خلاقیت و نوآوری در مدارس است. یافته های وارد و همکاران (۲۰۰۸) نیز رابطه معنادار بین هنر و خلاقیت را مورد تأکید قرار داده اند. در ایران، نتایج پژوهش کاظم پور (۱۳۹۵) نشان داده است که، میزان یادگیری دانش آموزانی که از طریق تلفیق هنر در درس ریاضی آموزش دیده اند نسبت به دانش آموزانی که به صورت سنتی آموزش دیده اند بیش تر است و میزان خلاقیت دانش آموزانی که از طریق تلفیق هنر در درس ریاضی آموزش دیده اند نسبت به دانش آموزانی که به صورت سنتی آموزش دیده اند بیش تر است. یافته های خزاعی آرام (۱۳۹۱) اثر بخشی آموزش هنر بر خلاقیت دانش آموزان تیزهوش را نشان داده است. نتایج پژوهش حسینی و محمد زاده (۱۳۹۵) نشان داد آموزش خلاقیت در قالب فعالیت های هنری بر رشد خلاقیت مؤثر است. نتایج پژوهش ذکریایی و همکاران (۱۳۸۷) با عنوان بررسی اجرای برنامه های درسی با بهره گیری از قصه گوئی و نمایش خلاق بر خلاقیت و یادگیری دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی حاکی از آن است که قصه گوئی و نمایش خلاق سبب افزایش نمره خلاقیت و یادگیری دانش آموزان پایه چهارم ابتدایی می شود. یافته های جمالی فیروز آبادی و دیگران، ۱۳۹۰؛ حیدری، پورچشمیدی و زنگنه، ۱۹۹۵؛ ذکریایی، ۱۳۸۸؛ سورتچی و رستگارپور، ۱۳۹۱ و عسگری، سلطانی و یلفانی، ۱۳۹۳) نیز حاکی از تاثیر هنر بر خلاقیت است.

۶،۵ مداخلات آموزشی

از جمله پژوهش هایی که در زمینه اثر مداخلات آموزشی بر خلاقیت دانش آموزان در کشور انجام شده، می توان به پژوهش های قاسمی و اقلیدس (۱۳۸۴)، حسینی (۱۳۸۶)، ذکریایی و همکاران (۱۳۸۷)، سید عامری (۱۳۸۰)، شریفی و داوری (۱۳۸۸)، شاه نعمتی و همکاران (۱۳۸۷)، زارعی (۱۳۸۸)، و فروغی و مشکلاتی (۱۳۸۴) اشاره کرد.

دارنده مجوز ISC
۹۶۱۷۰-۱۲۸۰۲

فرا تحلیل اثر بخشی مداخلات آموزشی بر خلاقیت دانش آموزان صورت گرفته توسط عنایتی و عابدی (۱۳۹۵) نشان داد میزان اندازه اثر مداخلات آموزشی بر خلاقیت دانش آموزان ۰/۵۵ بود. فراتحلیل برنامه مداخلات پرورش خلاقیت صورت گرفته توسط هاشمی، واحدی و احراری (۱۳۹۴) بر اثربخشی آموزش تکنیک های خلاقیت تاکید می ورزد.

۶،۶ استفاده از تکنولوژی آموزشی

رابطه بین استفاده از تکنولوژی آموزشی و فن آوری اطلاعات و ارتباطات با خلاقیت تحصیلی از دیگر حوزه های پژوهشی مورد علاقه پژوهشگران خلاقیت است. حسینی و محمودی (۱۳۸۵)، سپهرنیا و اسماعیلی (۱۳۹۵)، قرباغانی، امیرتیموری و مقامی (۱۳۹۰)، کریم زاده و غلامی توران پشته (۱۳۹۰) در این زمینه به مطالعه پرداخته اند. نتایج تحقیق زارع زاده و کدیور (۱۳۸۶) با عنوان مقایسه خودکارآمدی و خلاقیت در دانش آموزان کاربر اینترنت و دانش آموزان غیر کاربر، حاکی از آن است که اعتماد به نفس، شوخ طبعی، ابتکار و خلاقیت دانش آموزان کاربر اینترنت بالاتر از ابتکار دانش آموزان غیر کاربر است و افرادی که از اینترنت استفاده می کنند قادر هستند با روش های گوناگون به حل مسأله بپردازند و اندیشه های فراوان تولید کنند.

زنگنه (۱۳۸۵) پژوهشی تحت عنوان تأثیر استفاده از فن آوری اطلاعات و ارتباطات بر پرورش تفکر خلاق در دانش آموزان پسر سال سوم متوسطه شهر تهران انجام داده است. یافته های این پژوهش، اثربخشی استفاده از فن آوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش را در خلاقیت، به طور کلی و در یک عنصر از آن؛ یعنی ابتکار نشان می دهد. یافته های پژوهش آقامحمدی و شاه حسینی (۱۳۹۵) نشان داد بین تأثیر میزان استفاده از ارتباطات بی واسطه و ارتباطات رسانه ای بر میزان تفکر خلاق، تفاوت معناداری وجود دارد؛ بنابراین استفاده از ارتباطات بی واسطه در مقایسه با استفاده از ارتباطات رسانه ای بر میزان تفکر خلاق دانشجویان بیشتر مؤثر بوده است.

یافته های تحقیق لرکی و همکاران (۱۳۹۴) در باب اثر کتاب های تعاملی الکترونیکی بر خلاقیت بیانگر آن بود که از دیدگاه دانش آموزان، مطالعه کتاب های تعاملی الکترونیکی سبب افزایش میزان خلاقیت، علاقه به مطالعه و خودکارآمدی در آن ها می شود.

۶،۷ بازی ها

یکی از روش های پرورش خلاقیت بازی است که به تأثیر آن در دوران کودکی تاکید وافر شده است. کودکان در خلال بازی ها، به ویژه بازی های آموزشی، به مفاهیم جدیدی دسترسی پیدا می کنند و مهارت های بیشتر و بهتری را کسب می کنند. در حین بازی، مطالب آموختنی بدون فشار و با میل و رغبت فرا گرفته می (محقق، یعقوبی و قایمی، ۱۳۹۵). اندیشمندان چون فروبل، دکرولی و مونته سوری

دارنده مجور ISC
۹۶۱۷۰-۱۲۸۰۲

به جنبه آموزشی بازی توجه جدی داشته و بر اهمیت آن تأکید کرده اند. بازی های آموزشی برای تمامی کودکان و نوجوانان در مقاطع سنی مختلف مهم اند. در گذشته، والدین و مربیان می کوشیدند به هر طریقی کودکان را به یادگیری و حفظ مطالب و موضوع های درسی وادار کنند ولی تحقیقات اخیر روان شناسان نشان می دهد که بهترین راه تربیت و آموزش به کودکان بازی است (شجاعی ۱۳۸۳). انجام بازی، تجربیات مثبت و احساسات موفقیت آمیز را برای کودک فراهم می آورد. بازی های خلاق فرصتی به کودک می دهند تا از تفکر خلاق در حل مسائل استفاده کند و آن را رشد دهد و تقویت کند. بین فرآیند خلاق و بازی، ارتباط و همپوشی های بسیاری وجود دارد (پارسا منش و صبحی قراملکی، ۱۳۹۲). انگیزه بازی کردن به تخیل پر و بال می دهد (دافی، ۱۹۹۸). یافته های کریم زاده و توران پشته (۱۳۹۰) نشان از اثر منفی بازی های رایانه ای بر خلاقیت دارد. یافته های ریاحی (۱۳۸۰)، سید عامری (۱۳۸۳) و شهرآرای، سیدان و فرزاد (۱۳۸۱) نیز تاثیر مثبت بازی ها را در فرآیند خلاقین نشان داده اند.

۷. بحث و نتیجه گیری

پژوهش های انجام پذیرفته در خصوص خلاقیت و جنبه های گوناگون آن در دو دهه گذشته در ایران و جهان در چند مقوله طبقه بندی زیر می شوند: الف) تحقیقاتی که به مبانی نظری خلاقیت و تبیین و تشریح ماهیت آن پرداخته اند مانند (آمالی، ۱۳۷۵؛ افروز و کامکاری، ۱۳۷۰؛ امیری و اسعدی، ۱۳۸۶؛ تورنس، ۱۳۷۲؛ حسینی، ۱۳۸۸، ۱۳۹۰؛ شجری، ۱۳۷۸؛ صادقی مال امیری، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۳، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵؛ قاسم زاده، ۱۳۷۹؛ صمد آقایی، ۱۳۸۳، کی نژاد و نگاهداری، ۱۳۸۷؛ گنجی، تقوی و عظیمی، ۱۳۹۴؛ لند و جارمن، ۱۳۷۹؛ محقق و یعقوبی، ۱۳۸۷؛ محمد داودی، ۱۳۸۵؛ مسدد، ۱۳۶۹؛ میرقیداری، ۱۳۸۲؛ میرکمالی، ۱۳۸۰). به نظر می رسد که در زمینه مبانی نظری خلاقیت، پژوهش های صورت پذیرفته کافی باشد مگر این که جدیدترین نظریات این حوزه از منابع اصلی جهانی به ادبیات تحقیق افزوده شود.

ب) گروه دیگری از پژوهش های خلاقیت به بررسی رابطه بین یک یا چند متغیر با خلاقیت پرداخته اند از جمله (احمدی، ۱۳۹۵؛ رشیدی و شهرآرای، ۱۳۸۷؛ شکی، ۱۳۸۸؛ شهلایی، ۱۳۹۵). در این زمینه نیز تحقیقات صورت گرفته زیاد و متنوع است هر چند که هنوز برخی از متغیرها کمتر مورد بررسی قرار گرفته اند، مانند رابطه بین انواع هوش و خلاقیت یا رابطه بین فراشناخت و خلاقیت. ج) گروه سوم پژوهش های مربوط به حوزه خلاقیت شامل تحقیقات تجربی می شود که به نسبت گروه دوم کمتر به انجام رسیده است و نیاز به تحقیقات تجربی بیشتری در این راستا احساس می شود.

دارنده مجور ISC
۹۶۱۷۰-۱۲۸۰۲

در مجموع، یافته های پژوهش های انجام گرفته در باب خلاقیت و وجوه گوناگون آن در نمونه های مورد بررسی (۲۰۰ پژوهش چاپ شده)، حاکی از تاثیر عواملی چون عواطف و هیجانات، شخصیت، شیوه های تدریس معلمان و استادان، محیط آموزشی، شیوه های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی و تکنولوژی آموزشی است و برخی روش ها و شیوه ها افزایش کمیت و کیفیت خلاقیت فراگیران نظیر روش بارش مغزی، روش بدیعه پردازی، روش حل مسئله، کاربرد هنر در خلاقیت و استفاده از بازی های خاص توسط محققان پیشنهاد شده است.

در خصوص کاستی ها و شکاف های پژوهشی در حوزه خلاقیت که باید مورد توجه پژوهش گران آینده حوزه خلاقیت قرار گیرد، می توان به موارد زیر اشاره کرد: بیشترین حجم تحقیقات انجام گرفته مربوط به رده سنی کودکان است و در مورد نوجوانان، میان سالان و بزرگسالان تحقیقات کمتری صورت گرفت است. دیگر اینکه، تحقیقات خلاقیت انجام پذیرفته بیشتر دانش آموزان را مورد توجه قرار داده است و خلاقیت دانشجویان کمتر مورد تحقیق و پژوهش بوده است. به نظر می رس که بیشترین کاستی در حوزه پژوهش خلاقیت مربوط به موانع و عوامل بازدارنده خلاقیت است که تنها دو مورد کار پژوهشی در این زمینه مشاهده شد که نشان می دهد پژوهشگران آینده بهتر است در باب موانع خلاقیت کار پژوهشی بیشتری انجام دهند.

دارنده مجور ISC
۹۶۱۷-۱۲۸۰۲

منابع و مآخذ

آقازاده، محرم. (۱۳۸۲). چگونه خلاقیت را در دانش آموزان پرورش دهیم؟ ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی، دوره نوزدهم، شماره ۱۵۲، ۱۲-۱۷.
آقا محمدی، جواد؛ شاه حسینی، سعید. (۱۳۹۵). مقایسه تاثیر میزان استفاده از ارتباطات بی واسطه و ارتباطات رسانه ای بر میزان تفکر خلاق دانشجویان کارشناسی علوم تربیتی دانشگاه اراک. فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، دوره پنجم، شماره ۴، ۱۲۱-۱۴۰.

آمالی، ترزا. (۱۳۷۵). شکوفایی خلاقیت کودکان. ترجمه: حسن قاسم زاده و پروین عظیمی. تهران: نشر دنیای نو.
ابراهیمی، احترام. (۱۳۸۴). بررسی و مقابله بین سبک های مقابله با فشار روانی، خلاقیت هیجانی و سلامت روان در دختران دانشجوی ورزشکار و غیر ورزشکار دانشگاه تربیت معلم تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه تربیت معلم تهران.
ابطحی، معصومه السادات؛ ندری، خدیجه. (۱۳۹۰). رابطه خلاقیت و سازگاری اجتماعی با عملکرد تحصیلی دانش آموزان متوسطه شهر زنجان. فصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی، سال سوم، شماره ۲، ۱۵-۲۸.

احراری، غفور. (۱۳۹۱). تاثیر آموزش تکنیک شش کلاه تفکر دوبونو بر گرایش تفکر انتقادی و خلاقیت دانش آموزان. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه تبریز.

احمدی، ابراهیم. (۱۳۹۳). خلاقیت و ناراستگویی: توانایی توجیه رفتار غیر اخلاقی. روانشناسی تحولی، شماره ۴۱، ۳۱-۴۴.
احمدی، امین؛ صمدی، معصومه. (۱۳۹۳). تاثیر بارش مغزی بر راهبردهای مقابله ای و خلاقیت دانش آموزان. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، سال نهم، شماره ۲، ۹-۲۰.

احمدی، عبداله. (۱۳۹۵). رابطه خلاقیت و نوآوری با بهره وری منابع انسانی. فصلنامه علمی-پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، سال هفتم، شماره ۳، ۲۰۹-۲۲۲.

احمدی، غلامعلی؛ عبدالملکی، شوبو. (۱۳۹۱). بررسی تاثیر آموزش علوم تجربی مبتنی بر رویکرد اکتشافی بر خلاقیت و انگیزه پیشرفت دانش آموزان. فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، سال دوم، شماره ۲، ۹۵-۱۲۳.

احمدیان، حسام. (۱۳۸۸). بررسی رابطه نیازهای روانی بنیادین (خودمختاری، شایستگی، ارتباط) و خلاقیت در دانش آموزان مطرح پیش دانشگاهی شهرستان کامیاران. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه علامه طباطبایی.

افروز، غلامعلی؛ کامکاری، کامبیز. (۱۳۹۰). مبانی روانشناختی هوش و خلاقیت: تاریخچه، نظریه ها و رویکردها. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
افروز، غلامعلی؛ یزدان پناه، جمیل؛ کریمیان، حیدر. (۱۳۹۱). اثر بخشی برنامه دانش افزایی تخصص مادران بر خلاقیت کودکان تیزهوش. فصلنامه راهبردهای آموزشی، دوره ۵، شماره ۱.

افشار کهن، زهرا؛ عصاره، علیرضا. (۱۳۹۰). بررسی تاثیر آموزش خلاقیت به معلمان بر خلاقیت دانش آموزان پایه اول ابتدایی استان خراسان در سال تحصیلی ۸۸-۸۹. فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، شماره ۲۹، ۲۹-۵۵.

افضل خانی، مریم؛ نادری، عزت الله؛ شریعتمداری، علی؛ سیف نراقی، مریم. (۱۳۸۹). بررسی ساختار برنامه ریزی درسی آموزش متوسطه ایران از دیدگاه استادان و متخصصان برنامه ریزی درسی به منظور طراحی الگویی راهنما برای زمینه سازی پرورش خلاقیت دانش آموزان. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، سال چهارم، شماره ۱، ۹-۳۶.

البرزی، محبوبه؛ رضویه، اصغر. (۱۳۹۰). تاثیر انگیزش بیرونی بر خلاقیت کودکان. تازه های علوم شناختی، شماره ۲، ۲۵-۶۶.
امامی پور، سوزان؛ سیف، علی اکبر. (۱۳۸۲). بررسی تحولی سبک های تفکر در دانش آموزان و دانشجویان و رابطه آن ها با خلاقیت و پیشرفت تحصیلی. فصلنامه نوآوری های آموزشی، شماره ۳، ۳۵-۵۶.

امیری، اکرم؛ نوروزی، داریوش. (۱۳۹۱). مقایسه اثربخشی طراحی آموزشی دو روش ابداعانه حل مسئله و بارش مغزی بر میزان خلاقیت دانشجویان دوره های آموزش الکترونیکی دانشگاه صنعتی خواجه نصیر الدین طوسی. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، سال دوم، شماره ۴، ۸۵-۱۲۰.

امیری، شعله؛ اسعدی، سمانه. (۱۳۸۶). روند تحولی خلاقیت در کودکان. *تازه های علوم شناختی*، سال نهم، شماره ۴، ۲۶-۳۲.
امیری، مهدی؛ پرتابیان، اکبر. (۱۳۹۵). بررسی رابطه مولفه های هوش هیجانی با خلاقیت دانشجویان (مطالعه موردی: دانشگاه های پیام نور جنوب فارس). *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره پنجم، شماره ۴، ۱۹۱-۲۱۶.

امین بیدختی، علی اکبر؛ حمزئیان، عظیم؛ صباغیان، زهرا. (۱۳۸۸). بررسی رابطه بین جو سازمانی و خلاقیت در معلمان مدارس ابتدایی شهر سمنان. *علوم تربیتی و روانشناسی*، سال شانزدهم، شماره ۱، ۴۳-۶۸.

انصاری، گلشن؛ عباسی، عطا اله؛ گشوارپور، عاتکه. (۱۳۹۵). تحلیل آنتروپی سیگنال نرخ ضربان قلب در هنگام تفکر خلاق. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ششم، شماره ۲، ۵۳-۷۶.

اوجی نژاد، احمد رضا. (۱۳۸۳). بررسی تاثیر الگوی تدریس بدیعه پردازی بر پرورش خلاقیت دانش آموزان در درس انشاء مدارس راهنمایی شهرستان شیراز. *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه شهید بهشتی.

اوجی نژاد، احمد رضا. (۱۳۸۹). تاثیر به کارگیری الگوی تدریس بدیعه پردازی بر پرورش خلاقیت دانش آموزان در درس انشاء. *فصلنامه روانشناسی تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تنکابن*. سال اول، شماره ۲، ۲۸-۳۱.

باقری، حمید رضا؛ عظمتی، حمید رضا. (۱۳۹۰). بهبود خلاقیت کودکان در محیط مدرسه (فضای معماری به عنوان برنامه آموزشی)، *مجله مطالعات برنامه درسی*، سال ششم، شماره ۲۲، ۱۶۳-۱۸۴.

برون، سارا؛ حیدری، علیرضا؛ بختیار پور، سعید؛ برون، سیما. (۱۳۹۲). تاثیر آموزش حل خلاق مسئله بر مولفه های خلاقیت دانش آموزان. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، سال دوم، شماره ۴، ۵۵-۷۱.

بیسادی، مونا؛ مظفر، فرهنگ؛ حسینی، سید باقر. (۱۳۹۳). ویژگیهای فضایی موثر بر خلاقیت محققان در مرکز مطالعات معماری و شهرسازی، *مجله فناوری های یادگیری*، سال هفتم، ۲۳۹-۲۴۹.

بیگلری، سعید. (۱۳۸۶). تعیین تاثیر آموزش حل مسئله بر تفکر خلاق و موفقیت تحصیلی دانش آموزان پسر کلاس سوم راهنمایی منطقه خواجه در سال تحصیلی ۱۳۸۵-۱۳۸۶. *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه تبریز.

پارسا منش، فریبا؛ صبحی قراملکی، ناصر. (۱۳۹۲). تاثیر بازی های وانمودی شعر بر پرورش خلاقیت کودکان. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره دوم، شماره ۴، ۱۴۱-۱۵۷.

پیرخانی، علیرضا (۱۳۷۶). بررسی رابطه هوش و خلاقیت در بین دانش آموزان پسر مقطع دوم نظری دبیرستان های شهر تهران. *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.

پیرخانی، علیرضا؛ برجعلی، احمد؛ دلاور، علی؛ اسکندری، حسین. (۱۳۸۸). تاثیر آموزش خلاقیت بر مولفه های فراشناختی تفکر خلاق دانشجویان. *فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی*، سال دوم، شماره ۳.

پنتریچ، پال آر؛ شانگ، دیل ایچ. (۱۳۸۶). *انگیزش در تعلیم و تربیت*. ترجمه: مهرناز شهر آرای. تهران: علم.
پورسلیم، عباس؛ زمانی، الهام؛ منافی شرف آباد، کاظم. (۱۳۹۳). تاثیر یادگیری مشارکتی در تفکر خلاق دانش آموزان پسر پایه پنجم ابتدایی شهرستان کوهدشت در درس علوم تجربی. *تفکر و کودک*، سال پنجم، شماره ۱، ۱-۱۹.

پور طهماسبی، سیاوش؛ تاجور، آذر؛ سید کلان، سید محمد. (۱۳۸۹). رابطه بین عوامل فردی و سازمانی با خلاقیت مدیران مدارس متوسطه شهرستان اردبیل. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، سال اول، شماره ۱، ۲۱۴۰.

پور فرج عمران، مجید. (۱۳۸۷). بررسی رابطه بین خلاقیت، هوش هیجانی و خود کارآمدی. *اولین کنفرانس ملی خلاقیت شناسی و مهندسی و مدیریت نوآوری ایران*.

تارنگ، المیر؛ تقوی، سید محمد رضا. (۱۳۸۷). بررسی رابطه خلاقیت و تیپ شخصیتی در دانشجویان دختر و پسر رشته های علوم انسانی و مهندسی دانشگاه شیراز، *چهارمین سمینار سراسری بهداشت روانی دانشجویان*، شیراز، دانشگاه شیراز، ۱۸-۱۹ اردیبهشت.

تورنس، ایس پل. (۱۳۷۲). *استعدادها و مهارت های خلاقیت و راه های آزمون و پرورش آن ها*. ترجمه: حسن قاسم زاده. تهران: انتشارات دنیای نو.

جاویدی کلاته آبادی، طاهره. (۱۳۷۳). بررسی رابطه جو عاطفی خانواده با خلاقیت کودکان. *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشگاه تربیت مدرس. جلی آده، پریچهر؛ سبحانی، عبدالرضا. (۱۳۹۱). تاثیر به کارگیری روش تدریس خلاق بر خلاقیت دانش آموزان پایه چهارم ابتدایی. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره دوم، شماره ۲، ۱۴۹-۱۵۶.

جهانی، جعفر. (۱۳۸۵). بررسی تحلیلی و مقایسه ای تاثیر رویکردهای مختلف آموزش خلاقیت بر پرورش روحیه پژوهشگری کودکان ونوجوانان. *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، دوره ۲۵، شماره ۴.

جهانیان، رمضان. (۱۳۹۵). عوامل موثر در پرورش و توسعه خلاقیت دانش آموزان مدارس ابتدایی استان البرز. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ششم، شماره ۲، ۱۷۵-۲۰۲.

جهانیان، رمضان؛ شایسته، محمد علی. (۱۳۹۲). بررسی رابطه بین سبک های مدیریت تعارض و خلاقیت مدیران در مدارس متوسطه شهر تهران. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، سال سوم، شماره ۱، ۱۱۱-۱۲۶.

جمالی فیروز آبادی، محمود؛ سپهریان حیدرزاده، منوچهر؛ جلالی کشاورز، مریم. (۱۳۹۰). تاثیر روش های آموزش نقاشی بر افزایش خلاقیت کودکان. *تحقیقات روانشناختی*، شماره ۷، ۱۰۴-۱۱۱.

جوکار بهرام؛ البرزی، محبوبه. (۱۳۸۹). رابطه ویژگی شخصیت با خلاقیت شناختی و خلاقیت هیجانی. *مطالعات روانشناختی*، دوره ششم، شماره ۱، ۸۹-۱۱۰.

چراغ چشم، عباس. (۱۳۸۶). بررسی تاثیر شیوه های تدریس مبتنی بر تکنیک های خلاقیت در آموزش و یادگیری دانش آموزان. *دوفصلنامه تربیت اسلامی*، شماره ۵، ۷-۳۶.

حسینی، افضل السادات. (۱۳۷۶). تحلیل ماهیت خلاقیت و شیوه های پرورش آن. *پایان نامه دکتری*. دانشگاه تربیت مدرس. حسینی، افضل السادات. (۱۳۸۲). بررسی تاثیر برنامه آموزش خلاقیت بر دانش، نگرش و مهارت معلمان. *فصلنامه نوآوری های آموزشی*، شماره ۵، ۵۳-۶۴.

حسینی، افضل السادات. (۱۳۸۵). الگوی رشد خلاقیت و کارآیی آن در ایجاد مهارت تدریس خلاق در معلمان ابتدایی. *فصلنامه نوآوری های آموزشی*، سال پنجم، شماره ۱۵، ۱۷۷-۲۰۳.

حسینی، افضل السادات. (۱۳۸۶). بررسی تاثیر برنامه آموزش خلاقیت معلمان بر خلاقیت، پیشرفت تحصیلی و خود-پنداره دانش آموزان. *فصل نامه نوآوری های آموزشی*، شماره ۲۳، ۱۴۷-۱۶۸.

حسینی، افضل السادات. (۱۳۸۸). *ماهیت خلاقیت و شیوه های پرورش آن*. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی. به نشر.

حسینی، افضل السادات. (۱۳۹۰). *پرورش خلاقیت در کودکان*. تهران: نشر مهاجر.

حسینی، افضل السادات؛ کدیور، پروین. (۱۳۷۹). خلاقیت و شیوه های پرورش آن. *استعدادهای درخشان*، شماره ۳۴، ۱۱۷-۱۲۹.

حسینی، افضل السادات؛ محمد زاده، سیده زهره. (۱۳۹۵). اثر بخشی برنامه آموزش خلاقیت در قالب فعالیت های هنری بر رشد خلاقیت دانش آموزان. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ششم، شماره ۱، ۱۰۹-۱۳۰.

حسینی، افضل السادات؛ محمودی، نورالدین. (۱۳۸۵). تبیین جایگاه خلاقیت و کارآفرینی در عصر اطلاعات. *کنفرانس ملی کارآفرینی، خلاقیت، و سازمان های آینده*.

حق شناس، مرجان. (۱۳۷۸). خلاقیت در آموزش و پرورش. *فصلنامه مدیریت در آموزش و پرورش*، شماره ۲۳-۲۴.

حقیقت، شهربانو. (۱۳۷۷). بررسی ویژگی های شخصیتی دانش آموزان خلاق و تعیین رابطه خلاقیت با پیشرفت تحصیلی، هوش، طبقه اجتماعی و جنسیت در گروهی از دانش آموزان سال سوم راهنمایی در شهر شیراز. *شورای تحقیقات آموزشی استان فارس*.

حمیدی، طاهر. (۱۳۹۰). بررسی میزان تاثیر تدریس به روش حل مسئله بر افزایش خلاقیت. *مجله سومین همایش شیوه های آموزش*. دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، ۲۸ اردیبهشت ۹۰، ۱۷-۲۸.

- حیدری، جمشید؛ پورجمشیدی، مریم؛ زنگنه، حسین. (۱۳۹۵). تاثیر تلفیق اصل زایگاریک در نمایش خلاق بر یادسپاری و بازآفرینی مفاهیم کتاب هدیه های آسمانی. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ششم، شماره ۲، ۱۰۱-۱۲۰.
- حیدری فار، علی اکبر. (۱۳۸۵). تعیین تاثیر آموزش حل مسئله بر خلاقیت دانش آموزان دختر و پسر کلاس سوم راهنمایی شهرستان مراغه در سال تحصیلی ۱۳۸۴-۱۳۸۵. *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه تبریز.
- خزاعی آرام، سعید. (۱۳۹۱). اثر بخشی روش نمایش خلاق بر مهارت های اجتماعی و پرورش خلاقیت دانش آموزان تیزهوش دوره راهنمایی. *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده روانشناسی و علوم تربیت، دانشگاه تهران.
- خسروانی، سولماز، گیلانی، بیژن. (۱۳۸۶). خلاقیت و پنج عامل شخصیت. *پژوهش های روانشناختی*، شماره ۲۰، ۳۰-۴۵.
- خلعتبری، جواد. (۱۳۹۴). تعیین اثربخشی آموزش ابراز وجود بر میزان خلاقیت دانش آموزان پسر دوره ابتدایی، *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، سال پنجم، شماره ۳، ۱۹۷-۲۱۱.
- خورشیدی، عباس؛ میرکمالی، سید محمد. (۱۳۸۷). روش های پرورش خلاقیت در نظام آموزشی. تهران: یسپرون.
- دافی، برنات. (۱۹۹۸). تشویق خلاقیت و تخیل در کودکان. ترجمه مهشید یاسایی (۱۳۸۸). تهران: ققنوس.
- ذکریایی، منیژه. (۱۳۸۸). بررسی تاثیر اجرای برنامه درسی دوره ابتدایی با بهره گیری از هنر در خلاقیت دانش آموزان دختر پایه پنجم منطق ۵ شهر تهران. *فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی*، سال سوم، شماره ۱، ۵۵-۸۰.
- ذکریایی، منیژه؛ سیف نراقی، مریم؛ شریعتمداری، علی، نادری، عزت اله. (۱۳۸۷). بررسی اجرای برنامه های درسی با بهره گیری از قصه گوئی و نمایش خلاق بر خلاقیت و یادگیری دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی. *پژوهش نامه تربیتی*، سال شانزدهم، شماره ۴، ۱۹-۵۲.
- دمیرچی، یداله؛ وفایی، مریم. (۱۳۸۰). بررسی اثر کوتاه مدت و بلند مدت آموزش حل خلاق مسائل بر فرایند مسئله یابی، حل مسئله و کاربرد راه حل آن. *فصلنامه مطالعات برنامه درسی*.
- رسولی، یوسف؛ عیسی مراد، ابوالقاسم. (۱۳۹۵). اثر بخشی روش تدریس بدیعه پردازی بر خلاقیت و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ششم، شماره ۱، ۱۵۷-۱۷۴.
- رشیدی، اسماعیل؛ شهرآرای، مهرانا. (۱۳۸۷). بررسی رابطه خلاقیت با منبع کنترل. *فصلنامه اندیشه های تازه در علوم تربیتی*، سال سوم، شماره ۳، ۸۳-۹۹.
- رهنما، اکبر؛ عبدالملکی، جمال. (۱۳۸۸). بررسی رابطه بین هوش هیجانی و خلاقیت و پیشرفت تحصیلی در دانشجویان دانشگاه شاهد. *اندیشه های نوین تربیتی*، دوره پنجم، شماره ۲، ۵۵-۷۸.
- ریاحی، ابوالقاسم. (۱۳۸۰). نقش بازی در ایجاد خلاقیت و پرورش کودکان. تهران: نشر پرنیان.
- زارع، حسین؛ پیرخانی، علیرضا؛ مبینی، داوود. (۱۳۸۹). بررسی اثر بخشی آموزش مهارت های حل مسئله بر ارتقای خلاقیت مهندسين با توجه به سنخ شخصیتی آنها. *فصلنامه تازه های روانشناسی صنعتی/سازمانی*، سال اول، شماره ۳.
- زارع زاده، کمال؛ کدیور، پروین. (۱۳۸۶). مقایسه خودکارآمدی و خلاقیت در دانش آموزان کاربر اینترنت و دانش آموزان غیر کاربر. *مجله تعلیم و تربیت*، شماره ۸۹، ۱۱۱-۱۳۴.
- زارعی، اقبال. (۱۳۸۸). تاثیر ارزشیابی توصیفی بر خلاقیت و مشارکت یادگیری دانش آموزان دختر و پسر پایه سوم دبستان در شهر بندر عباس. *مجله علوم تربیتی*، دور پنجم، سال شانزدهم، شماره ۲، ۷۹-۹۲.
- زارعی زوارکی، اسماعیل؛ نوروزی، داریوش؛ صفوی، محمد رضا. (۱۳۹۱). پرورش خلاقیت با بهره گیری از روش تدریس بدیعه پردازی در درس زبان انگلیسی. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، سال اول، شماره ۴، ۶۵-۸۳.
- زنگنه، حسین. (۱۳۸۵). تاثیر استفاده از فن آوری اطلاعات و ارتباطات بر پرورش تفکر خلاق دانش آموزان پسر سال سوم متوسطه شهر تهران. *پایان نامه کارشناسی ارشد*. دانشگاه علامه طباطبایی.
- سپهرنیا، رزیتا؛ اسماعیلی، فاطمه. (۱۳۹۵). نگرشی خلاقانه در کارکرد اینترنت در زنان ایرانی. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره پنجم، شماره ۴، ۲۴۹-۲۷۶.

- سلیمانی، افشین. (۱۳۸۱). کلاس خلاقیت، تمرینات و روش های عملی پرورش خلاقیت برای معلمان و مربیان. تهران: سازمان انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی ایران.
- سورتچی اکرکابی، علی اصغر؛ رستگار پور، حسن. (۱۳۹۱). رابطه آموزش هنر با رویکرد تربیت هنری و خلاقیت دانش آموزان پایه پنجم دبستان های ایران در سال تحصیلی ۸۷-۸۸. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، سال اول، شماره ۳.
- سورگی، سمیه (۱۳۷۵). بررسی مقایسه شخصیتی دانش آموزان خلاق و غیر خلاق مراکز استعدادهای درخشان تهران. *پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی تهران*.
- سید عامری، میر حسن. (۱۳۸۰). بررسی تاثیر بازی های پرورشی در میزان رشد خلاقیت دانش آموزان دوره ابتدایی استان آذربایجان غربی، *فصلنامه المپیک*، سال نهم، شماره ۱ و ۲، ۷۳-۸۴.
- سید عامری، میر حسن. (۱۳۸۳). بررسی و مقایسه میزان توسعه شاخص های خلاقیت دانش آموزان دختر و پسر گروه سنی ۸ سال با مقیاس تورنس با تاکید بر فعالیت های حرکتی. *مجله حرکت*، شماره ۲۱.
- شاه علی زاده، محمد؛ دهقانی، سجاد؛ دهقانزاده، حجت. (۱۳۹۳). پرورش خلاقیت و افزایش میزان یادگیری با بهره گیری از الگوی خلاقیت ویلیامز در درس علوم اجتماعی. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره چهارم، شماره ۲، ۱۱۱-۱۳۳.
- شاه نعمتی، سیده زهرا؛ ولایی، ناصر؛ فانی، حجت اله. (۱۳۸۷). بررسی تاثیر ارزشیابی تکوینی بر کاهش اضطراب امتحان و خلاقیت و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان پسر کلاس اول دبیرستان های شهر مرودشت. *فصلنامه تحقیق در علوم دندانی پزشکی*، سال پنجم، شماره ۴، ۱۴-۲۱.
- شجری، فتح الله. (۱۳۷۸). *یادگیری خلاق*. چاپ دوم. انتشارات انجمن قلم ایران.
- شریفی، حسن پاشا. (۱۳۸۳). رابطه خلاقیت و ویژگی های شخصیتی دانش آموزان دبیرستان های شهر تهران. *فصلنامه نوآوری های آموزشی*، سال سوم، شماره ۷، ۱۱-۳۲.
- شریفی، علی اکبر؛ داوری، رقیه. (۱۳۸۸). مقایسه تاثیر سه روش پرورش خلاقیت در افزایش خلاقیت دانش آموزان پایه دوم راهنمایی. *مجله روانپزشکی و روانشناسی ایران*، سال پانزدهم، شماره ۱، ۵۷-۶۲.
- شفایی، مینو. (۱۳۸۷). اصول طراحی فضاهای آموزشی کودکان ۳ تا ۶ ساله با رویکرد ارتقاء خلاقیت آنان در ایران. *پایان نامه دکتری معماری، دانشگاه علم و صنعت؛ دانشکده معماری و شهرسازی*.
- شکر کن، حسین؛ برومند، مسعود؛ نجاریان، بهمن؛ شهنی بیلاق، منیجه. (۱۳۸۱). بررسی رابطه ساده و چندگانه خلاقیت، انگیزش پیشرفت و عزت نفس با کارآفرینی در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز. *مجله علوم تربیتی و روانشناسی*، دوره سوم، سال نهم، شماره ۳ و ۴، ۱-۲۲.
- شکوهی امیر آبادی، لیلا. (۱۳۹۵). اثر بخشی آموزش فرآیند حل مسئله خلاق (CPS) در بهبود سلامت عمومی و کاهش استرس ادراک شده در افراد وابسته به مصرف مواد مخدر. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره پنجم، شماره ۴، ۱۴۱-۱۶۸.
- شکی، محمدحسن. (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر بر رشد خلاقیت کودکان، *دومین کنفرانس ملی خلاقیت شناسی*. تهران: پژوهشکده علوم خلاقیت شناسی و مهندسی و مدیریت نوآوری.
- شهر آرای، مهران؛ سیدان، ابوالقاسم؛ فرزاد، ولی الله. (۱۳۸۱). تحلیل خلاقیت در کودکان: معرفی آزمون تفکر خلاق در عمل و حرکت. *مجله روانشناسی و علوم تربیتی*، شماره ۲، ۱۹۱-۲۱۳.
- شهلائی، جواد. (۱۳۹۵). رابطه نگرش به مدیریت دانش و خلاقیت در مدیران و کارکنان فدراسیون والیبال جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ششم، شماره ۴، ۳۳-۵۲.
- صادق صابری، محمد جواد، قدرجانی، راضیه؛ حاجیان زیدی، مهرداد. (۱۳۹۵). طراحی فضای کنش اجتماعی کودکان در محوطه باز مجتمع های مسکونی با رویکرد خلاقیت و تعاملات اجتماعی. *مطالعات هنر و معماری*، سال دوم، شماره ۶، ۱۳-۲۷.
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۸۵). طراحی و تبیین الگویی برای تحلیل متغیرهای گروهی مؤثر بر خلاقیت. *فصلنامه مدرس علوم انسانی*، سال دهم، شماره ۴، ۱۱۱-۱۳۴.

- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۸۶). *خلاقیت رویکرد سیستمی؛ فرد، گروه و سازمان*. تهران: دانشگاه امام حسن علیه السلام.
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۸۷). مدل تحلیل پارادوکس استاندارد سازی رفتار و خلاقیت. *مجله انجمن علوم مدیریت ایران*. شماره ۹، ۱۳۱-۱۵۴.
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۸۸). *ارایه مدلی برای سنجش خلاقیت در سازمان*. *مجله علمی-پژوهشی دانشور رفتار*. شماره ۱۶، ۱۷-۳۴.
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۹۲). *چگونگی تاثیر تنوع منابع انسانی بر خلاقیت در سازمان*. *فصلنامه علوم مدیریت ایران*. سال هشتم، شماره ۳۰، ۵۲-۶۵.
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۹۲). نقش کثرت در عین وحدت اعضای تیم بر خلاقیت. *فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی*. سال دوم، شماره ۳، ۷۱-۱۰۸.
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۹۳). *مدیریت خلاقیت: چرایی خلاقیت در سازمان*. تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۹۳). *مدل سیستمی خلاقیت در سازمان*. تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین علیه السلام.
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۹۳). *ترسیم نقشه دانش عوامل موثر بر خلاقیت در سازمان*. *فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی*. سال دوم، شماره ۴، ۱۱۵-۱۴۷.
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۹۳). *مدل تحلیل جو سازمانی خلاق در سازمان های تحقیق و توسعه*. *مجله علمی-پژوهشی مدیریت فردا*. شماره ۳۸، ۴۳-۵۲.
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۹۳). *بررسی و تجزیه و تحلیل خلاقیت کارکنان*. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. شماره ۱، ۲۹-۶۴.
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۹۴). *تئوری سیستمی خلاقیت در سازمان*. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. دوره چهارم، شماره ۴، ۱۶۳-۲۰۷.
- صادقی مال امیری، منصور. (۱۳۹۵). *بررسی تاثیر رفتارهای سه گانه (بخل، میانه روی و اسراف) بر خلاقیت*. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. دوره ششم، شماره ۲، ۱۹-۵۲.
- صبری، مصطفی؛ البرزی، محبوبه؛ بهرامی، محمود و همکاران. (۱۳۹۲). *رابطه الگوهای ارتباطی خانواده، هوش هیجانی و خلاقیت هیجانی در دانش آموزان دبیرستانی*. *اندیشه های نوین تربیتی*. دوره ۴، شماره ۲، ۳۵-۶۳.
- صمد آقایی، جلیل. (۱۳۸۳). *خلاقیت جوهره کارآفرینی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- علاء الدینی، زهره؛ کلانتری، مهرداد؛ کجیاف، محمد باقر؛ مولوی، حسین. (۱۳۹۴). *تاثیر بازی های ایفای نقش بر خلاقیت هیجانی و شناختی کودکان*. *روان شناسی تحولی؛ روانشناسان ایرانی*. سال دوازدهم، شماره ۴۵، ۱۵-۲۵.
- عابدی، جمال. (۱۳۷۲). *خلاقیت و شیوه ای نو در اندازه گیری آن*. *پژوهش های روانشناختی*. شماره ۳، ۴۶-۵۴.
- عبدوس، میترا. (۱۳۸۰). *بررسی تاثیر آموزش راهبردهای فراشناختی بر پرورش خلاقیت دانش آموزان دختر سال سوم دبیرستان های شهر تهران*. *پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه الزهراء*.
- عرب زاده، مهدی؛ کدیور، پروین. (۱۳۹۰). *بررسی اثرات آموزش خودکارآمدی خلاق در افزایش خلاقیت دانشجویان*. *مجله سومین همایش شیوه های آموزش*. دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، ۲۸ اردیبهشت ۹۰، ۳۷-۴۱.
- عسگری، محمد. (۱۳۸۶). *تاثیر روش های آموزش خلاقیت بر میزان خلاقیت دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی*. *پژوهش های روانشناختی*. شماره ۳ و ۴، ۸۲-۹۸.
- عسگری، محمد؛ سلطانی، محسن؛ بلفانی، ناهید. (۱۹۹۳). *اثر بخشی آموزش نمایش خلاق بر خلاقیت دانش آموزان پیش دبستانی شهر همدان*. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. سال سوم، شماره ۴، ۳۵-۵۴.
- عظمتی، حمید رضا، پرویزی، رضا؛ کریمی آذری، امیر رضا؛ آقا بیگی کلاکی، مریم. (۱۳۹۵). *اصول طراحی موثر در ارتقای خلاقیت دانش آموزان در فضاهای آموزشی (نمونه موردی: دبیرستان های دخترانه شهر لاهیجان)*. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. دوره ششم، شماره ۲، ۱۲۱-۱۴۲.

- عنایتی، الهه؛ عابدی، احمد. (۱۳۹۵). فراتحلیل اثر بخشی مداخلات آموزشی بر خلاقیت دانش آموزان. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ششم، شماره ۱، ۱-۱۸.
- غفوری آثار، مریم؛ میر هاشمی، مالک؛ گنجی، حمزه. (۱۳۹۵). سهم هوش هیجانی، ویژگی های شخصیتی و عوامل جمعیتی با میانجی گری انگیزش پیشرفت در تبیین خلاقیت دانش آموزان دوره متوسطه. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ششم، شماره ۱، ۹۱-۱۰۸.
- فتحی آذر، اسکندر؛ حیدری فار فار، علی اکبر. (۱۳۹۰). تعیین تاثیر روش حل مسئله بر خلاقیت دانش آموزان. *مجله سومین همایش شیوه های آموزش*. دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، ۲۸ اردیبهشت ۹۰، ۲۴-۲۷.
- فرج اللهی، مهران؛ موسوی، سید علی محمد؛ تاجی، پروانه. (۱۳۸۹). شناسایی عوامل موثر در پرورش خلاقیت دانش آموزان مقطع راهنمایی از دیدگاه دبیران، مدیران و کارشناسان آموزش اداره منطقه شش آموزش و پرورش استان تهران. *تفکر و کودک*، سال اول، شماره ۲، ۸۳-۱۰۰.
- فروغی، احمد علی؛ مشکلاتی، پروانه. (۱۳۸۴). تاثیر روش بحث گروهی بر خلاقیت دانش آموزان پایه دوم راهنمایی ناحیه ۳ شهر اصفهان. *دانش و پژوهش در علوم تربیتی*، شماره ۶، ۴۵-۵۸.
- فیروزی، محمد رضا؛ کرمی، میثم. (۱۳۹۵). بررسی نقش واسطه ای سرمایه اجتماعی در رابطه هوش هیجانی با خلاقیت. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره پنجم، شماره ۴، ۵۳-۷۸.
- قاسم زاده، حسن. (۱۳۷۹). *آینده خلاقیت و خلاقیت آینده*. تهران: انتشارات ناهید.
- قاسمی، فرشید؛ اقلیدس، طاهره. (۱۳۸۴). بررسی تاثیر آموزش درس پرورش خلاقیت در کودکان بر افزایش خلاقیت دانش آموزان دختر سال دوم کودکیاری هنرستانهای شیراز. *فصل نامه نوآوری های آموزشی*، شماره ۱۳، ۵۸-۸۴.
- قاسمی، فرشید؛ جهانی، جعفر. (۱۳۸۹). اثرگذاری آموزش خلاقیت بر کودکان دبستانی بر اساس الگوی پلسک. *مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز*، سال ششم، شماره ۲.
- قدم پور، عزت اله؛ یوسف وند، لیلا؛ رادمهر، پروانه. (۱۳۹۵). تاثیر آموزش برنامه جرات ورزی بر میزان تفکر انتقادی (خلاقیت، بالندگی، تعهد) در دانش آموزان دختر پایه دوم دوره متوسطه اول شهرستان خرم آباد. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ششم، شماره ۲، ۱-۱۸.
- قرباغی، حسن؛ امیر تیموری، محمد حسن؛ مقامی، حمید رضا. (۱۳۹۰). بررسی رابطه بین خلاقیت با خودکارآمدی رایانه ای در دانشجویان کارشناسی رشته تکنولوژی آموزشی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، سال اول، شماره ۲، ۱۵۱-۱۷۸.
- قره خانی، حسن؛ الیاسی، حمد اله؛ فولادی حیدر لو، نسرين. (۱۳۹۲). رابطه بین سبک رهبری مدیران مجتمع های آموزشی با خلاقیت معلمان تربیت بدنی آموزش و پرورش استان کهگیلویه و بویر احمد. *پژوهش نامه مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی*، سال دهم، شماره ۲۰، ۵۵-۶۲.
- قلناش، عباس؛ اوجی نژاد، احمد رضا؛ برزگر، محسن. (۱۳۸۹). تاثیر آموزش راهبردهای فراشناخت بر عملکرد تحصیلی و خلاقیت دانش آموزان پسر پایه پنجم. *فصلنامه روانشناسی تربیتی دانشگاه آزاد تنکابن*، سال اول، شماره ۴.
- قوشلی، عبدالحمید. (۱۳۸۴). مقایسه تاثیر روش بدیعه پردازی با روش تدریس سنتی بر خلاقیت عمومی و خلاقیت نوشتاری. *پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه تبریز*.
- کاظم پور، اسماعیل. (۱۳۹۵). تاثیر آموزش تلفیقی هنر در ریاضی بر میزان یادگیری و خلاقیت دانش آموزان. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ششم، شماره یک، ۷۳-۹۰.
- کاظمی، یحیی؛ جعفری، نرگس. (۱۳۸۷). بازدارنده های خلاقیت دانش آموزان: فعالیت ها و ویژگی های معلم. *اندیشه های نوین تربیتی*، دوره چهارم، شماره ۱، ۱۷۷-۱۹۲.

- کریم زاده، صمد؛ غلامی توران پشته، مرضیه. (۱۳۹۰). تاثیر ابزارهای رایانه ای بر خلاقیت و رابطه آن با سازگاری روانی دانش آموزان. *فصلنامه اندیشه های تازه در علوم تربیتی*. سال هفتم، شماره ۲۵، ۵۵-۶۸.
- کریمی، هدی. (۱۳۹۱). پیش بینی تفکر انتقادی بر اساس هوش معنوی و خلاقیت. *پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز*.
- کریمی آذری، امیر رضا. (۱۳۹۴). اصول طراحی موثر برای افزایش خلاقیت کودکان در منطقه مسکونی. *پایان نامه دکتری در مهندسی معماری، دانشگاه علم و صنعت*.
- کریمی آذری، امیر رضا؛ حسینی، سید باقر؛ صالح صدق پور، بهرام؛ حسینی، افضل السادات. (۱۳۹۵). اصول طراحی فضای مسکونی با رویکرد ارتقاء خلاقیت کودکان ۳-۷ ساله در ایران. *باغ نظر*. سال سیزدهم، شماره ۴۱، ۱۹-۳۴.
- کلوانی، ناهید. (۱۳۹۱). تاثیر روش ایده جویی اسکمپر بر تفکر خلاق دانشجویان دختر رشته های فنی و مهندسی دانشگاه تبریز در سال تحصیلی ۹۰-۹۱. *پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تبریز*.
- کی نژاد، محمد علی؛ نگاهداری، بابک. (۱۳۸۷). تحلیل راهبردی مولفه های رشد خلاقیت در نظام آموزش و پرورش کشور. *راهبرد فرهنگ*. سال اول، شماره ۴، ۲۵-۴۳.
- گنجی، حمزه؛ شریفی، حسن پاشا؛ میر هاشمی، مالک. (۱۳۸۹). اثر روش بارش مغزی در افزایش خلاقیت دانش آموزان. *فصلنامه تعلیم و تربیت*. دوره ۲۱، شماره ۱، ۸۹-۱۱۲.
- گنجی، کامران؛ تقوی، سعیده؛ عظیمی، فتانه. (۱۳۹۴). فراتحلیل متغیرهای همبسته با خلاقیت. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. دوره چهارم، شماره ۴، ۱-۴۹.
- لرکی، پریسا؛ عبداللهی، سید مجید؛ زمانی، بی بی عشرت؛ کریمی، راحله. (۱۳۹۴). بررسی اثر کتاب های تعاملی الکترونیکی بر خلاقیت، علاقه به مطالعه و خودکارآمدی دانش آموزان مقطع سنی ۹-۱۲ سال مراجعه کننده به کتابخانه های عمومی (مطالعه موردی: کتابخانه عمومی هنر و اندیشه فولادشهر). *تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی*. دوره ۲۱، شماره ۲، ۳۰۹-۳۲۳.
- لند، جورج؛ جارمن، بت. (۱۳۷۹). *آینده خلاقیت و خلاقیت در آینده*. ترجمه حسن قاسم زاده. تهران: انتشارات ناهید.
- محبی امین، سکینه؛ ربیعی، مهدی. (۱۳۹۴). نظریه زمینه ای تدریس خلاق: رویکردی فرهنگی به تدریس در آموزش عالی. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. دوره پنجم، شماره ۲، ۲۵-۵۳.
- محققی، حسین؛ یعقوبی، ابوالقاسم. (۱۳۸۷). خلاقیت و کاوشگری. *کارگاه کشوری خلاقیت و کاوشگری*. سازمان آموزش و پرورش استان همدان.
- محققی، حسین؛ یعقوبی، ابوالقاسم؛ قائمی، ساره. (۱۳۹۵). تاثیر بازی با حروف الفبای فارسی بر خلاقیت دانش آموزان پایه سوم ابتدایی شهر همدان. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. دوره پنجم، شماره چهارم، ۱۶۹-۱۹۰.
- محمد داودی، امیر حسین. (۱۳۸۵). *خلاقیت در زندگی*. تهران: نشر
- محمد زاده، جهانشا؛ خسروی، افرا؛ بلوچی، قدرت اله. (۱۳۹۱). بررسی تاثیر آموزش خلاقیت مبتنی بر روش Meeker بر میزان تولید واگرایی دانش آموزان استعدادهای درخشان و عادی. *مجله تحقیقات نظام سلامت*. سال هشتم، شماره ۶.
- محمدی، مهدی؛ کشاورزی، فهیمه؛ ناصری جهرمی، رضا؛ راسخ جهرمی، اطهر. (۱۳۹۴). الگوی علی عشقی به یادگیری، نیاز به یادگیری، شوق به جستجو و نوآوری جهانی. *گام های توسعه در آموزش پزشکی*. دوره دوازدهم، شماره پنجم، ۵۹۲-۶۰۰.
- مرتضوی مهران، سید علی. (۱۳۹۰). مقایسه اثربخشی فنون مختلف آموزش تفکر خلاق بر خلاقیت و خودپنداره دانش آموزان پسر پایه اول دوره متوسطه منطقه سردرود در سال تحصیلی ۱۳۸۹-۱۳۹۰. *پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بوعلی سینا*.
- مسدد، علی اصغر. (۱۳۶۹). *هنر و علم خلاقیت*. شیراز: مرکز نشر دانشگاه شیراز.
- مظفر، فرهنگ؛ حسینی، سید باقر؛ باقری، محمد؛ عظمتی، حمید رضا. (۱۳۸۶). نقش فضاهای باز محله در رشد و خلاقیت کودکان. *باغ نظر*. سال چهارم، شماره ۸، ۵۹-۷۲.
- مقامی، حمید رضا. (۱۳۸۶). تاثیر روش آموزش مسئله محور بر افزایش خلاقیت دانش آموزان پایه دوم راهنمایی شهر دلیجان. *فصلنامه روانشناسی و علوم تربیتی*. سال سوم، شماره ۲، ۱۶۵-۱۸۳.

ISC
دارنده مجور
۹۶۱۷-۱۲۸۰۲

مقدم، اعظم؛ نیک بخت، اکرم؛ نیک نشان، شقایق؛ سیادت، سید علی. (۱۳۸۷). بررسی رابطه هوش هیجانی با خلاقیت دانشجویان. *مجله مطالعات روانشناسی*، دوره پنجم، شماره ۱، ۹۹-۱۱۲.

مفتخری قویدل، فریبا سادات؛ جلالی چیمه، زینت سادات؛ دودانگی، علیرضا. (۱۳۹۴). بررسی رویکرد علوم شناختی طراحی معماری بر میزان یادگیری و خلاقیت آفرینی در فضاهای آموزشی ابتدایی شهر. *مدیریت شهری*، شماره ۴۱، ۲۶۷-۲۹۲.

ملکی آوارسین، صادق؛ سید کلان، سید محمد؛ عیاری، لیلا؛ کریمیان پور، غفار. (۱۳۹۴). مقایسه میزان گرایش دانش آموزان به تفکر انتقادی و خلاقیت و نوآوری بر اساس جو اجتماعی. *تفکر و کودک*، سال ششم، شماره ۲، ۹۹-۱۲۰.

منطقی، مرتضی. (۱۳۹۱). بررسی تاثیر آموزش خلاقیت بر دانش آموزان پیش دبستانی و دبستانی. *پژوهش های برنامه درسی*، سال اول، شماره ۲، ۲۸-۱.

موسوی، ماهرخ؛ مقامی، حمیدرضا. (۱۳۹۱). مطالعه مقایسه ای اثر بخشی روش های جدید و قدیمی از آموزش و پرورش در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان و نگرش آنها نسبت به خلاقیت، ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، سال دوم، شماره ۲، ۱۲۵-۱۴۶.

مومنی مهمویی، حسین؛ اوجی نژاد، احمد رضا. (۱۳۸۹). تاثیر به کار گیری الگوی تدریس بدیعه پردازی بر پرورش خلاقیت دانش آموزان در درس انشاء. *روانشناسی تربیتی*، سال اول، شماره ۲، ۹۵-۱۰۷.

مهدوی نژاد، غلام حسین؛ مهدوی نژاد، محمد جواد؛ سیلویا، سونیا. (۱۳۹۲). تاثیر محیط خلاقیت هنری بر خلاقیت دانش آموزان. *نوآوری های آموزشی*، شماره ۴۸، ۱۲۷-۱۴۰.

میرفیداری، مجتبی. (۱۳۸۲). تفکر خلاق. *خلاقیت و نوآوری*، شماره ۲، ۱-۱۱.

میرکمالی، سید محمد. (۱۳۸۰). تفکر خلاق و باروری آن در سازمان های آموزشی. *مجله روان شناسی و علوم تربیتی*، شماره ۲، ۱۰۳-۱۰۷.

میرکمالی، محمد؛ خورشیدی، عباس. (۱۳۸۸). عوامل موثر در پرورش خلاقیت دانش آموزان دوره ابتدایی استان گیلان. *مجله روان شناسی و علوم تربیتی*، سال سی و نهم، شماره ۲، ۵۱-۷۵.

نجاتی، محدثه؛ شیر علی پور اقدم، اصغر. (۱۳۹۵). اعتبار ساختاری و هنجاریابی پرسشنامه خلاقیت راودسپ در بین دانش آموزان متوسطه. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره ششم، شماره ۱، صص ۱-۶۵-۳۱.

نادری، عزت اله؛ تجلی نیا، امیر؛ شریعتمداری، علی؛ سیف نراقی، مریم. (۱۳۹۱). بررسی تاثیر اجرای برنامه "فلسفه برای کودکان" در پرورش خلاقیت دانش آموزان پسر پایه اول مقطع متوسطه منطقه ۱۴ تهران. *تفکر و کودک*، سال سوم، شماره ۱، ۹۱-۱۱۷.

ناصری، حشمت. (۱۳۷۷). بررسی رابطه بین عزت نفس، خلاقیت، جایگاه مهار و خودیابی با عملکرد تحصیلی دانش آموزان پسر سال دوم نظام جدید شهرستان مسجد سلیمان. *پایان نامه کارشناسی ارشد*، شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان خوزستان.

نقش، سیمین؛ فروغی ابری، احمد علی؛ شفیق پور مطلق، فرهاد. (۱۳۹۵). ارائه مدلی جهت تعیین رابطه بین شیفتگی تحصیلی، خلاقیت تحصیلی و موفقیت تحصیلی با خودشکوفایی تحصیلی مبتنی بر میانجی گری جدیت تحصیلی. *پژوهش در برنامه ریزی درسی*، سال سیزدهم، دوره دوم، شماره ۱۲، ۴۴۱-۳۴۱.

نیک نشان، شقایق؛ نصر اصفهانی، احمد رضا؛ میر شاه جعفری، ابراهیم؛ فاتحی زاده، مریم. (۱۳۸۹). میزان استفاده استادان از روش های تدریس خلاق و بررسی ویژگی های خلاقانه مدرسان از نظر دانشجویان استعداد درخشان. *مطالعات تربیتی و روانشناسی*، سال یازدهم، شماره ۲، ۱۴۵-۱۶۴.

نیوشا، بهشته؛ پاکدامن، آذر؛ حسینی، زهرا. (۱۳۹۲). نقش الگوی تدریس بدیعه پردازی در خلاقیت هنری و تفاوت آن در دختران و پسران. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره دوم، شماره ۴، ۱۶۰-۱۷۶.

نوفرستی، اعظم؛ معین الغرانی، فاطمه. (۱۳۸۹). بررسی رابطه بین هوش هیجانی و خلاقیت در دانشجویان. *فصلنامه روانشناسی تحولی*، سال هفتم، شماره ۲۶، ۱۷۵-۱۸۹.

وکیلی، نجمه؛ امینی، علی. (۱۳۸۹). بررسی موانع آموزشی شکوفایی خلاقیت دانش آموزان ابتدایی از دیدگاه معلمان ابتدایی آموزش و پرورش منطقه هلیلان در استان ایلام در سال تحصیلی ۸۸-۸۹. *فصلنامه تحقیقات مدیریت آموزشی*، شماره ۴، ۱۸۳-۲۰۲.

ولی زاده قره قوزولو، حسین؛ عسگری مبارکه، کریم؛ کلانتری، مهرداد. (۱۳۹۵). اثربخشی روش های القاء خلق مثبت بر بهبود خلاقیت سیالی کلامی و انعطاف پذیری دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی نجف آباد. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. دوره ششم، شماره ۲، ۸۵۱-۳۴۱.

هاشمی، تورج؛ واحدی، شهرام؛ احراری، غفور. (۱۳۹۴). فرا تحلیل برنامه مداخلاتی پرورش خلاقیت. *فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. دوره پنجم، شماره ۳، ۳۲-۱.

هاشمی، سید احمد؛ صادقی فرد، احمد؛ همتی، ابوذر. (۱۳۹۰). بررسی ارتباط بین انواع سبک تفکر با خلاقیت و نوآوری مدیران مدارس شهرستان لامرد. *پژوهش در برنامه ریزی درسی*. سال دوم، شماره ۳۰، ۱-۱۰.

هاشمی، سهیلا. (۱۳۸۸). بررسی رابطه بین هوش هیجانی و خلاقیت هیجانی و خلاقیت در دانشجویان هنر، ادبیات و علوم پایه. *اندیشه های نوین تربیتی*. دوره پنجم، شماره ۲، ۷۹-۱۰۲.

یوسفی افراشته، مجید. (۱۳۸۸). بررسی موانع و محدودیت های پرورش خلاقیت در آموزش درس هنر و رابطه بین خلاقیت معلمان هنر و نگرش آنان نسبت به استفاده از روش ها و فنون تدریس خلاقیت محور در مدارس راهنمایی تحصیلی شهر همدان. *پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران*.

Batey, M., Furnham, A. F., & Safiulina, X. (2010). Intelligence, general knowledge and personality as predictors of creativity. *Learning and Individual Differences, 20*, 532-535.

Chua, R. Y.-J., & Iyengar, S. S. (2008). Creativity as a matter of choice: Prior experience and task instruction as boundary conditions for the positive effect of choice on creativity. *Journal of Creative Behavior, 42*(3), 164-80.

Craft, A. (2006). Fostering creativity with wisdom. *Cambridge Journal of Education, 36*(3), 337-350.

Cropley, A. (2006). In praise of convergent thinking. *Creativity Research Journal, 18*(3), 391-404.

Eysenck, H. J. (1993). Creativity and personality: Suggestions for a theory. *Psychological Inquiry, 4*(3), 147-178.

Ford, S. A. (2010). Factor leading to innovation: A study of manager's perspective about factor creativity reaserch. *Journal of Creativity, 23*, 34-87.

Gino, F., & Ariely, D. (2012). The dark side of creativity: original thinkers can be more dishonest. *Journal of Personality and Social Psychology, 102*(3), 445.

Gordon, W. J. (1961). *Synectics: The development of creative capacity*. Oxford.

Grierson, E. M. (2011). Art and creativity in the global economies of education. *Educational Philosophy and Theory, 43*(4), 336-350.

Guilford, J. P. (1976). *Creativity tests for children*. Orange, CA: Sheridan Psychological Services.

James, K., Clark, K., & Cropanzano, R. (1999). Positive and negative creativity in groups, institutions, and organizations: A model and theoretical extension. *Creativity Research Journal, 12*(3), 211-226.

Lin, Y. S. (2011). Fostering creativity through education—a conceptual framework of creative pedagogy. *Creative Education, 2*(03), 149-155.

Mayer, J. D., Caruso, D. R., & Salovey, P. (1999). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence, 27*(4), 267-298.

Newton, D. P., & Donkin, H. (2011). Some notions of artistic creativity amongst history of art students acquired through incidental learning. *International Journal of Education through Art, 7*(3), 283-297.

Nijstad, B. A., De Dreu, C. K. W., Rietzschel, E. R., et al. (2010). The dual pathway to creativity model: Creative ideation as a function of flexibility and persistence. *European Review of Social Psychology, 2*(1), 34-77.

Runco, M. A. (2007). *Creativity theories and themes: Research, development and practice*. Burlington, MA: Elsevier Academic Press.

- Shaheen, R. (2010). Creativity and education. *Creative Education*, 1(3), 166.
- Shalley, C. E., Zhou, J., & Oldham, G. R. (2004). The effects of personal and contextual characteristics on creativity: where should we go from here? *Journal of Management*, 30(6), 933-958.
- Simons, H. A. (1985). *What we know about the creative process: Frontiers in creative and innovative management*. Cambridge, MA, Ballinger.
- Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1993). Investing in creativity. *Psychological Inquiry*, 4(3), 229-232.
- Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1996). Investing in creativity. *American Psychologist*, 51(7), 677.
- Torrance, E. P. (1990). Fostering Academic creativity in gifted student. *Eic Digest*, U. S. A.
- Torrance, E. P. (2002). Future needs for creativity research, training and programs. *The Future of Creativity*, 1-10.
- Vygotsky, L. S. (2004). Imagination and creativity in childhood. *Journal of Russian & East European Psychology*, 42(1), 7-97.
- Ward, J, Thompson, L. D., Ely, R, et al. (2008). Synesthesia, creativity and art: What is the link? *British Journal of Psychology*, 99(4), 127-141.
- Williams, M. (2004). Unlocking the creativity: Teaching across the curriculum.